ৰাম-নবমী নাটক

Purchase with the assistance of Foundation and the State Govt.

শ্ৰীগুণাভিৰাম বৰুৱা
প্ৰণীত

891.4512

সম্পাদনাত

অধ্যাপক গজেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী এম এ. এম. ফিল

Nabin Bardalot Library
Date
Reading Room

বীণা লাইব্ৰেৰী
গুৱাহাটী

RAM NAVAMI : A modern Assamese drama written by Gunavi Ram Baruah and reviewed by Gajendar Nath Goswami, Lecturer in Assamese, Kokrajhar College, Kokrajhar.

20336/RLF

13900/NB-A

প্ৰথম প্ৰকাশ
অক্টোবৰ ১৯৯৪

মূল্য—৩০.০০

ছপা—জয়শ্ৰী প্ৰেছ
৯১/১বি, বৈঠকখানা ৰোড
কলিকতা-৯

শ্ৰীশ্ৰী শঃ

ভূমিকা

ইংৰাজী ১৮৫৭ সনত মই যেতিয়া কলিকতাৰ পৰা আপোন মাতৃ ভূমিলৈ আহোঁ, বাটত এই ৰামনৱমী নাটকখান ৰচনা কৰিছিলোঁ। পাছত সময়ে সময়ে অৰুণোদয় সম্বাদপত্ৰত ই মুদ্ৰিত হইছিল। মই ইয়াৰ সেই পৰ্য্যন্তই সীমা বুলি স্থিৰ কৰিছিলোঁ।

মোৰ প্ৰিয় পত্নী শ্ৰীমতী ব্ৰজসুন্দৰী দেৱীৰ এই ইচ্ছা আছিল যে ৰামনৱমী পুথিৰ আকাৰেৰে ওলায়। সেই দেখি মোক বাৰম্বাৰ অনুৰোধ কৰে। কিন্তু মই সেই কথালৈ তেতিয়া কান নকৰিলোঁ। ইংৰাজী ১৮৬৭ সনত যেতিয়া ৰাজকাৰ্য্য উপলক্ষে নগাঁওৰ পৰা ধুবুৰীলৈ আহোঁ তেতিয়া ইয়াক ছাপিবলৈ মন কৰিছিলোঁ। কি ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা! মোৰ পত্নী সেই সময়তে মৃত্যু হল। নানা কাৰণত থাকি সেই প্ৰিয় অনুৰোধ ইমান দিনলৈ পালিবলৈ নোৱাৰিছিলোঁ। এতিয়া ইয়াক মুদ্ৰাযন্ত্ৰলৈ পঠালোঁ। দুৰ্ভাগ্যৰ বিষয় এই যে, যি জনে ইয়াক দেখি সন্তোষ পালেহেঁতেন সেইজন মোৰ ওচৰত নাই! তথাপি ভৰসা কৰোঁ আমাৰ দেশৰ লোকসকলে ইয়াক পঢ়িব। সেই হলেই মই চৰিতাৰ্থতা লাভ কৰিম।

অৰুণোদয়ত যেনে ছপা হইছিল এতিয়া তাতকৈ অলপ লৰ চৰ হইছে। আৰু আমি যেনে ভাষাৰে সদায় কথা (১) বাৰ্ত্তা কওঁ তাকেহে ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা গইছে। এই ঘটনাটী গুৱাহাটীতে ঘটিছে এনে অনুমান কৰিব লাগে।

পৰিশেষত কৃতজ্ঞতাৰে স্বীকাৰ কৰোঁ যে আমাৰ প্ৰিয়বন্ধু শ্ৰীযুক্ত বাবু মাধবচন্দ্ৰ বৰদলই মহাশয়ে এই ৰামনৱমী ছাপাৰ বিষয়ে বিস্তৰ সাহায্য কৰিছে। তেওঁৰ সহায়তাৰ নিমিত্তেহে বিদেশত ৰামনৱমী মুদ্ৰিত হব পাৰিলে। ইতি

গুৱালপাৰা। শ্ৰীগুণাভিৰাম বৰুৱা। (২)

আষাঢ় ১৭৯২।

ৰামনবমী নাটক

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

নাৰায়ণৰ বাটী।

নাৰায়ণ আৰু ধৰ্ম্মনাথৰ প্ৰবেশ।

নাৰায়ণ। শুনিছেনে? হৰিভকত।

ধৰ্ম্মনাথ। কি?

নাৰা। কালি ৰাতি অধ্যাপকৰ জীএকে ক'লে, বোলে, তেওঁ হুনু কালি গধূলি বাৰিলৈ যোৱাত শিবকান্ত হুঁতৰ বেটী পেলনীক লগ পাইছিল, তাতে তাই ক'লে যে শিবকান্তৰ নবমী বোলা জীএক জনিৰ গিৰিএক মৃত্যু হ'ল।

ধৰ্ম্ম। সিহঁতেনো কেনেকৈ শুনিলে? তাৰপৰা মানুহ আহিছিলনে কি?

নাৰা। শিবকান্ত গঙ্গাতীৰৰ পৰা আহোঁতে জোঁৱাইএকৰ ঘৰত সোমাইছিল। সেইদিনাই হুনু জোঁৱাইএক জহনীত পৰি মৰিল।

ধৰ্ম্ম। অস! অস! বৰ শোকৰ কথা! সেই চোৱালীটীত বাজে শিবকান্তৰ আৰু ল'ৰা চোৱালী এটীও নাই। তাইএ যদি ভালে থাকিল হেঁতেন তেওঁ (১) তেওঁ বুৰাকালত সুখে থাকিল হেঁতেন। সিও গল যাৰ হয় তাৰ এনেহে হয়। উস! হৰি! হৰি!

নাৰা। এস! তাৰ তেনে দশা হবই পায়! ময় তেতিয়াই কওঁ এনে কথা নকৰিবা! আমাৰ হাক নশুনিলে। কি কৰাহে দেওহে এতিয়াৰ কালৰ মানুহৰ কথা।

ধৰ্ম্ম। কি? তুমি কি কইছা, হৰিভকত? ভাক তুমি আৰু হৰিএহে বুজিলে। আমাৰ বুঝিবৰ সাধ্য নহল।

নাৰা। ময় কলোঁ কি? যেতিয়া শিবকান্তৰ সেই চোৱালীটীৰ নামকৰণ কৰে তেতিয়া ময় কইছিলোঁ যে তিথীৰ নামে নাম ৰাখিব নেপায়, ৰাখিলে বাঁৰি হয় তাতে সি ক'লে বোলে তাৰ ঘইনিএকে হুনু সামাজিকত সেই নামটী পাইছে সেই নামেই পাইছে। এতিয়া কেনে। আমাৰ হাক নশুনা; হৰিভকত, তুমি বঁহা। মই ক্ষুদ্ৰ শোচ কৰি আহোঁ। (ইতি প্ৰস্থান)

ধৰ্ম্ম। (মনে মনে) কেনে দেখোঁন। তাৰ জোঁৱাইএক মৰে ই আকৌ কেনে বচন বোলে। ইও সইতে তাৰ কিবা আছে হবলা? তেনে নহলে এনে কথা কিয় কব? যি হওক শিবকান্তৰ ঘৰলৈ যাঁও। তীৰ্থৰ পৰা আহিছে সাক্ষাৎ কৰাও হব। বৃজ লোয়াও হব। (স্পষ্টকৈ) হৰিভকত ময় এতিয়া বিদায় হলোঁ আবেলিকৈ আকৌ আহিম। নেপথ্যৰ পৰা—যায়নে, বাৰু।

(ধৰ্ম্মনাথৰ প্ৰস্থান।) (২)

দ্বিতীয় দৰ্শন

শিবকান্তৰ বাটী।

ফুলেশ্বৰী, পেলনী এবং অন্যান্য গৃহ পৰিজনৰ প্ৰবেশ।

ফুলেশ্বৰী। (কান্দি কান্দি) হাঁ গোঁসাই, এনেহে কঁপালত আছিল। হাঁ গোঁসাই! অ-মোৰ-আইটী-ঔ! ময় তোক কেনেকৈ চাই থাকিম ঔ! অ-মোৰ সোনাই ঔ (ক্ৰন্দন)।

পেলনী। আই! উঠক! কান্দিলে আৰু কি হব? আমাৰ কঁপালত যি আছিল সেই হ'ল। অ! মোৰ সোনাই তোকনো এই গাভৰু কালত খাৰুমণি নিপিন্ধা দেখি কেনেকৈই জীম ঔ! অ মোৰ আইটী ঔ?

(গৃহ পৰিজন সমস্তৰে ক্ৰন্দন।)

শিবকান্তৰ প্ৰবেশ।

শিবকান্ত। আইটীৰ মাক। কিয়নো এনে বিয়াকুল হলা? আৰু বিয়াকুল হলেনো কি হব? নেকান্দিবা। নেকান্দিবা। শোক এৰি এতিয়া যাতে জাতি-কুল লাজ কাষ বয় তালৈ মন কৰা। পিছত যাৰ যি কপালত আছে সেই হব।

ফুলে। অ! মোৰ আইটী ঔ এনে মাৰ বাপেৰ তোৰ কপালত পাইছিলি ঔ! তোক জনমাই আমি একো সুখ দিব নোৱাৰিলোঁ। অ মোৰ আইটী ঔ। (৩)

শিব। আইটীৰ মাক! মোৰ শপত নেকান্দিবা। কান্দিলোনো কঁপালৰ লেখা খণ্ডাব পাৰিবানে? যদি পাৰা তেন্তে এচৰ কান্দা। যদিহে নোৱাৰা তেন্তে কান্দিনো শৰীলটোক দুঃখ দিবৰ কি সকাম।

ফুলে। অ! মোৰ সোনাই ঐ! (স্বামীৰ প্ৰতি) হয়! এখেৰবাকি? এখেত গঙ্গা, গয়া, কাশী, প্ৰয়াগ, কৰি ফুৰক, ঘৰত থকা কেইটা দিনো ইঘৰ সিঘৰকৈ খেদাওকময় জুলা জুই কুৰা আগত লই পুৰি মৰো। (এইবুলি হিয়া ভুকুয়াই কান্দিবলৈ ধৰিলে)।

শিব। কোন আছ হঁক; ধৰ। মানুহ জনি একেবাৰে বিয়াকুল হইছে, ভিতৰলৈ নে। (ফুলেশ্বৰীক সকলোয়ে ধৰাধৰিকৈ ভিতৰলৈ নিলে।)

(পেলনী ব্যতিৰেকে সকলৰে প্ৰস্থান)

পেলনী। (মনে মনে) অস্! গোঁসাই! আমাৰ কঁপালত কনা বিধাতাই ইয়াকেহে লেখিছিল। আপোনাৰ লৰা চোয়ালী একো নাইএই। গিৰিহঁতৰ এই জনিকে তুলিতালি ডাঙৰ কৰিলো, এইৰ মুখ চাই এইৰ লগতে দিন খেদাম। তাকো ঈশ্বৰে বঞ্চিলে। আমাৰ আঠ আঙ্গুলীয়া কঁপালত কনা বিধাতাই ইয়াকেহে লেখিলে। অস! হৰি! হৰি! গোঁসাই!

হৰিপ্ৰিয়াৰ প্ৰবেশ।

হৰিপ্ৰিয়া। আই কি হল কিয়নো কান্দিছ?

পেলনী। আমাৰ কথা আৰু কি শোধা আই! এতিয়া আমাৰ মৰিলেই ভাল। (৪)

হৰি। এ! আই! কি কম! আমাৰ কিবা কৰিবৰ সক্তি আছেনে?

পেলনী। দুঃখৰ কথা কি কম! আই! সিদিনা খোন চোয়ালী জনিৰ নোয়াই তোলনী হল। ময়েই সেই কাল শত্ৰুৰ ঘৰত জনি দি আহিলোঁ। এতিয়াহে এনে হবলৈ পালে। এটী লৰা চোয়ালী এৰি যদি তাৰ তেনে হল হেঁতেন—সিও নহল। কাউৰি খোয়া গণকে দেখোঁ পাজী পুথী চাই কলে বোলে নবমীয়ে সুভগা যোগ পাইছে।

হৰি। এতিয়াৰ গণকে মুঠে খাবহে জানে। গণিব পিটিব নোয়াৰে। এই দৰে ফাঁকি ফুঁকাকৈ পেট প্ৰবত্তাই থাকে মাথোন। ভাল চোয়ালী জনী, দেহি! কেনে অবস্থা হল। এতিয়া জেনেহে দিনকাল হইছে ভালে থকাই বৰ কঠিন।

পেলনী। আশীৰ্ব্বাদ কৰা আই! ভালে থাওক।

শিবাৰ প্ৰবেশ।

পেলনী। (মনে মনে) মৰ! এই জনিবা কেলেই আহিছে? কাৰ কত কি

হল, কাৰ কত কি নহল এই বিলাক বুজ লবলৈ আৰু দন্দ কৰিবলৈ আহিছেনে কি ?

শিব। হেৰ! পেলনী! সিদিনা খোনৰে পেৰা কেই বেলি তোৰ এখেলে আহোঁ। তোক লগকে নেপাওঁ। পয়সা কেইটা দিব লগা আছিল হে, কি কৰিলি ?

পেলনী। ৰুক! আই! দেখিছাই গিৰিহঁতৰ এই বিপত্তি হইছে।' কেই দিনমান থকা পিছে পয়সা পাবা। তোমাৰ পয়সা কেইটা লই আমি হেৰাই নেযাওঁ। (৫)

শিব। তেনেৰে দেখো বৰ বৰ কথা। ময় আকো ভালক প্ৰতি সুধিলোঁ তাই আকো বৰ বৰ মাত মাতে। কটাৰজী বেটী! বান্দী! বৰ সাহ পাই গলিনে ?

হৰি। থাকা! আজি একো বুলিব নেলাগে। পিছে যি হয় হব। আঁহা। বাই। সাঁজ লাগিল। ঘৰলৈ যাঁও লৰা চোয়ালীয়ে কান্দিব।

শিব। তোৰ লৰা চোয়ালী আছে কান্দিব। তয় যা। ময় এতিয়া নাযাঁও। এবেলি ইয়াৰ সিয়াৰ কৈ ফুৰি আহোঁগই। (শিবাৰ প্ৰস্থান।)

পেলনী। এই জানিৰ সাঁজ লাগিলেহে ফুৰিবৰ সময় হয়। জানো আই। এইৰ কথা সকলো জানো।

হৰি। এৰি পেলোৱা আই। যি যিমানলৈ নামে, সি সিমানলৈ তিতিব।

(ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ।)

তৃতীয় দৰ্শন

কামদেৱৰ বাটী।

কামদেৱ আৰু ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰবেশ।

কামদেৱ। বন্ধো। আঁহা। এইখিনি দিন তোমাক নেদেখি মন বৰ ভাবনাত আছিল। আজি হে আনন্দ।

ৰামচন্দ্ৰ। বন্ধো। ইমান দিন মোমাইঅৰুৰ ঘৰত সকলো সুখ (৬) পাইছিলোঁ। কিন্তু তোমাত বাজে অইন কোন লগ সমনিয়া সকলৰ কাকত নেপায় বৰ ভাবনা কৰিছিলোঁ। ময় যে এওঁ বিলাকলৈ কাকত লেখিছিলোঁ এওঁ বিলাকে পাইছিল নে ?

কাম। মোৰ কেইখন হলে পাইছিলোঁ। এতিয়া ডাকত বসীদ নাই। নাপাঁও বুলিলেই হল। নকবাহে বন্ধো। ইয়াৰ মানুহ বিলাকে দূৰদেশৰ বন্ধুৱে

সইতে কেনেকৈ প্ৰীতি ৰাখিব লাগে নেজানে। কাকত নেলেখে মিচাই কয় লেখিছো। মুখত হে ককাই। ভিতৰলৈ যোৱা যদি "একো নাই বুপাই।"

ৰাম। তাকেতো বন্ধো। ময় মনত বৰ বেজাৰ পাইছোঁ।

কাম। সি কথা এৰি পেলোৱা। কেইদিনমান তোমাৰ সৈতে থাকি মনৰ হাবিলাষ পলুয়াঁও।

ৰাম। মোৰ এই মাহৰ পৰা মনতো বৰ উদ্বিগ্ন হইছে একোতো সুখ নেলাগে। সৰ্বদাই হাঁহি মাতি থাকিবলৈ ইচ্ছা যায় কিন্তু তেনে কৰিলেও অলপতে বেজাৰ ধৰে। তাৰ পৰা আকৌ অকল সৰিয়া হই থাকোঁ গই। তাতো সুখ নাপাওঁ। যত ততে বৰ অসুখেই হে কাল যাই।

কাম। তুমিনো ইয়াৰ কিবা কাৰণ অনুভৱ কৰিব পাৰিছানে?

ৰাম। নাই একোকে কব নোয়াৰোঁ।

কাম। ময় এটা অনুভব কৰিছোঁ। বোধহয় সেইটো অবশ্যে হব। নতুবা জৰৰ-নৰীয়া একো নাই শুদাই এনে কিয় হ'ল।

ৰাম। কোয়া চোন! মোৰে শপত কি?

কাম। এতিয়া তোমাৰ যৌবনকাল উপস্থিত। বিশেষতঃ (৭) বসন্তকাল! যি সময়, পথ্য নহলে নৰীয়া পৰিবৰ আতি সম্ভব।

ৰাম। কিনো? নুবুজিলোঁ ভালকৈ কোয়া চোন?

কাম। এঃ তাকে নুবুজিলা। পঢ়া নাইনে?

"বসন্তে ভ্ৰমণং পথ্যং অথবা অগ্নি সেবনং।
অথবা যুবতী নাৰী অথবা নীম্ব ভোজনং॥"

তুমি যি কালত ভৰি দিছা ই সকলোতকৈ বিষম। লগত যুবতী ভাৰ্য্যা নহলে একোকে ভাল নেলাগে। যি যুবাৰ যুবতী আছে তালৈ চাবা চোন। তাৰ অইন হেজাৰ অসুখতো সুখ। নতুবা অন্য প্ৰকাৰ সুখ দিবপৰা বস্তু থকাতো অসুখ পোয়া যায়।

ৰাম। মোক ভেঙ্গুচালি কৰিচানে কি?

কাম। নহয়! ই ভেঙ্গুচালি কৰা কথা নহয়। তুমি ন মানুহ বুজা নাই। থাকা পিছে বুজিবা।

ৰাম। তেনে হলেও মোক তেনে নেভাবিবা। অ! বন্ধো! শিবৰাত্ৰিলৈ কেই-দিনমান আছে?

কাম। আজি সপ্তমী। আৰু সাতদিন আছে। কেলেইনো?

ৰাম। অইন সকাম একোনাই মোমাই অকুৰ ঘৰলৈ যাম।

কাম। বাৰু যাবা! এতিয়া একেলগে লৈতত গা ধুই আহোঁগই বলা। আজি অনেক দিন তুমিয়ে সইতে একে লগে গা ধোয়া নাই।

ৰাম। বাৰু বলা। (ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ) (৮)

চতুৰ্থ দৰ্শন

ৰাজআলী।

মঙ্গলুৰ প্ৰবেশ।

মঙ্গলু। [স্বগত] গিৰিহঁতৰ ঘৰত খাটোঁতে খাটোঁতে দিন গ'ল। আপোনাৰ একো বনকে কৰিবৰ আহৰি নেপাওঁ। এনেকৈ কেনেকৈ থাকিম। ইমানদিন কৰি খুৱালোঁ হেঁতেন যাতো আয়ে সোণফুলী বিয়া দিব খুজিছে দেখিছে। কথাতে 'গোলাম হে গোলাম, গোলাম হে গোলাম।" কি বৰ গোলাম পাইছে? এতিয়া সি দিন আছেনে? "যেতিয়াৰ দিন তেতিয়াই গ'ল। চুমা খোৱা ঠাই **।" সোণফুলী চোৱালীজনী দেখিবলৈ সুনয়নী আৰু বন বাৰীত কাযি। আয়ে বুলিবৰে পেৰাতাই মোক দেখিলে মুৰত কাপোৰ লয়। গিৰিহঁতৰ জীএক আই দেওৱেও মোক দেখিলে ধেমালিকৈ সোণফুলীৰ কথা শোধে। আৰু তাইৰ আগতো মোৰ কথা শোধে। যদি তাইক হে পাঁও থাকিম, নহলে যি হয় হব।

সয়ন্দ্ৰীৰ প্ৰবেশ।

(তাইক দেখি) বঃ এই আহিছে! এই দেখোঁ এটাইকে তিৰী-তিৰোতা আনা দৰব দি ফুৰে। এইত শোধাচোঁন। লগত এটা বা এজনি নহলে নচলে (প্ৰকাশ্যে) কলৈ গৈছিলা আই?

সয়ন্দ্ৰী। এ! কি শোধ? বুপাহে বজাৰলৈ গইছিলোঁ, বস্তু বেহানী জুই চাই মৰগ। (৯)

মঙ্গলু। কিনো কিনিবলৈ গইছিলা?

সয়ন্দ্ৰী। বণিয়াৰ দোকানলৈ এটা দৰব কিনিবলৈ গইছিলোঁ। তাতে সি যি ফেৰাহে দিলে। তাক দেখিলেই খঙ উঠে। সি আকো "ক'লে বোলে এই বেলি হুনু সেই বস্তুৰ" "এমদানী" অহা নাই।

মঙ্গলু। কি বস্তুনো, আই! আমি শুনিব নেপাওঁনে?

সয়ন্দ্ৰী। তোৰনো শুনিলে কি হব। মোক কিমান বস্তু লাগে নে জাননে?

মঙ্গলু। ময় তোমাক জানো। তেওঁ আই কালৈনো? কি বস্তু?

সয়ন্দ্ৰী। তাকনো তয় কিয় শোধ? আজি কালি মোৰ ঠেঙ্গত শৰণ লোৱা মানুহৰহে একাল লাগিছে।

মঙ্গলু। তেওঁ আই! কোৱা চোন কিনো? কালৈ?

সয়ন্দ্ৰী। কাম সেন্দুৰ।

মঙ্গলু। ইয়াৰেনো কি হয়?

সয়ন্দ্ৰী। পৰৰ তিৰোতা আৰু পৰ মুনিহ দুইকো লগ লগাব পাৰি।

মঙ্গলু। কালৈনো আই! মোৰ বধে চুব কোৱা?

সয়ন্দ্ৰী। ঐ! আই! কি মানুহ অ এইটো? তয় কাৰো আগত নক যদি কব পাৰোঁ।

মঙ্গলু। বাৰু আই! গুৰুৰ শপত খাইছো নকওঁ। কোৱা আই!

সয়ন্দ্ৰী! ৰাম! ৰাম। এনে শপত খাব পায় নে! বাৰু কওঁ শুন, তহঁতৰ ঘৰত যে সোণাফুলী বুলি নৱমী আইটীৰ বেটী চোৱালিটী আছে তাইলইকে। তাই হুনু এটা মানুৰক খুৱাব।

মঙ্গলু। কাকনো খুৱাব? অ! তাইৰ স্বাভাবটী ভাল নহয়! (১০) অধ্যাপকৰ পুতেকক? বৰাৰ পুতেকক? ইহঁত দুইকো হলে মম তাইৰ গীদে গীদে ফুৰা দেখিছোঁ।

সয়ন্দ্ৰী। সিও হব পাৰে! এতিয়াৰ ভাল মানুহৰ লৰাই বান্দী বেটী লৈহে চকু দিবলৈ ধৰিছে। তেওঁ তাই হলে দৰব কৰিবলৈ দিওঁতে তাৰ নাম কুশল বুলি কইছে। তয় যা ময় এই পিনে হাজৰিকীয়াৰ পদুলীয়ে সোমাও।

মঙ্গলু। (স্বগত) এইত বাপেকে সোধোঁ ৰ! কাম সেন্দুৰনো কেনে? ক'ত পাই, কিমান দৰ। (স্পষ্টকৈ) আই! কাম সেন্দুৰনো কেনে? ক'ত পায়? কি দৰনো?

সয়ন্দ্ৰী। এ বোপাই তাৰ ৰং কাম চৰাইৰ গাৰ নিচিনা। দিনত ফোট লই আকাশলৈ চালে তৰা দেখি। দৰ মৰ মৰগ। টকাত এৰতি। যাকে তাকে যনিয়াই নিদিএ। চিনা মানুহকহে দিয়ে। তহঁত গলে মিচা মিচিকৈ এবিধ দিব তাৰে গুণ নকৰে। বাৰু মম এতিয়া যাওঁ। (প্ৰস্থান)

মঙ্গলু। (স্বগত) হেঁই আই! তাইনো কাক দৰব কৰিব খুইছে! আমাক দেখোন এনেই পায়। বহ বুলিলে সোঁও। এনে টোকনো দৰব কৰিব লাগে কিয়? অইন কোনো ভাল মানুহৰ লৰাক হে? কুশলনো কাৰ নাও। ভাবিগুণি ময় ইয়াকে জনা নাই। তাই চাগৈ মিচাই এটা নাও কইছে। তাকেইনো কব কিয়? দৰব কৰাত জানো মিচা নামত হয়? কেতিয়াও নহয়। এইহে মোক ভুৰুকিয়ালে। ইয়াৰ বুজ লওঁ। যদিহে বুজ পাঁও তেন্তে এটাইকে শিকাম বাপেকে। যদি তাক নোয়াৰো তেওঁ তাইকতো এবেলি পাম। বণিয়াৰ (১১) দোকানত কাম সেন্দুৰৰ বুজ লওঁ। এতিয়া যাঁও। পলম হলে আকৌ গালি পাৰিব? [ইতি প্ৰস্থান]

পঞ্চম দৰ্শন

শিবকান্তৰ বাটী।

ফুলেশ্বৰী, জয়ন্তী এবং নৱমীৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। আমই! সোণফুলিয়ে কইছিল গই বোলে তুমি হুনু মোক মাতিছিলা?

ফুলে। হয় মাতিছিলোঁ। সখীয়েৰে অকলে থাকে। তঁহত আহিলে তেওঁ হাঁহিয়ে মাতে ভালে থাকে। তাছ চাছ খেলিবও পাৰ আৰু তাইক পঢ়িবলৈ শিকালেও শিকাব পাৰ।

নৱমী। আই! ময় পঢ়িবলৈ শিকিছোঁ। শৰু শৰু পুথী চুথী পঢ়িব পাৰো। সখীয়ে মোক শিকাইছে।

ফুলে। (জয়ন্তীৰ প্ৰতি) চোৱালীজনীৰ কপালত হে নাটিলে কাপোৰ চাপোৰ সুন্দৰকৈ বৰ পাবে, ফুলতীও বাৰু হইছে। এতিয়া আকৌ তয় পঢ়িবলৈকো শিকাইছ।

জয়ন্তী। ময় সখীৰ ফুল দেখিছোঁ। সি বচৰত মোৰ ননন্দ কুমলী আইটীৰ বিয়াৰ সময়ত এখন শৰু সুতাৰ চেলেঙ্গ লগাইছিলোঁ, তাতে সখীয়েহে ফুল দিছিল।

ফুলে। কিবা ভাল ভাল পুথী তঁহতৰ আছেনে? (১২)

জয়ন্তী। এটাই আছে। অন্নদামঙ্গল, বিদ্যাসুন্দৰ, কামিনীকুমাৰ, ভুগোল, পুৰাবৃত্তসাৰ, পদাৰ্থবিদ্যা, মহাভাৰত, ৰামায়ণ, শকুন্তলা আৰু কাদম্বৰী

সকলো আছে। সখীয়ে সকলো পঢ়া নাই। এতিয়া মূঠে ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডহে পঢ়িবলৈ ধৰিছে।

ফুলে। নহলে মোত কীৰ্ত্তন কিনিবলৈ পয়সা দিম।

জয়ন্তী। বাৰু।

ফুলে। অসমিয়া পুথী পঢ়িছনে কিবা ?

জয়ন্তী। ময় কেইখনমান পঢ়িছো। সখীয়ে হলে হাতে লেখা পঢ়িব নোৱাৰে। "অসমিয়া লৰাৰ মিত্র" আৰু মাজে মাজে "অৰুণোদয়ো" পঢ়ে। তাত অনেক ভাল ভাল কথা আছে।

নৱমী। আই ! সখীয়ে নাম দিবও পাৰে। মাতোটোও ভাল। পদো সৰহ জানে। আৰু কুমলী আইটীৰ বিয়াৰ দিনা এনেহে যোবানাম দিছিল দৰা ঘৰীয়া বিলাক কান্দি গল।

ফুলে। অসমিয়া পুথী পঢ়িলেহে পদ শিকিব পাৰি। আই নৱমী ! তৰও পঢ়িবি।

নৱমী। ছাপা নহলে ময় পঢ়িব নোৱাৰোঁ।

ফুলে। আমাৰ গুৱাহাটীতো হুনু ছাপা আনিবলৈ কিবা যতন কৰিছিল। সিদিনা বৰবপায় কইছিল। আই জয়ন্তী ! তয় শুনিছনে কি হল ?

জয়ন্তী। আমই ! ময় সিদিনা শুনিলো বোলে তাকে কৰিবলৈ কিবা হুনু এখন সভা পাতিছিল, তালৈ বৰ বৰ দৰ্মহা খোৱা মানুহ তিনটী কি চাইটীত বাজে কোনো নগল। কাবো হুনু জাৰকালী বৰ ৰদ হল। কাৰো হুনু মূৰ বিষালে এই দৰেই নগল। পিছে [১৩] সেই সভা তেনেই তললৈ গল। আমাৰ ইয়াৰ মানুহে জানো তেনে কথালৈ মন দিয়ে ?

ফুলে। তাকেতো আইহে ! কাৰ কত কি হল, তাকে সৰহ ভাগে খোজে। আৰু হলা গছ পালেই বাগি কুঠাৰ মাৰে।

নৱমী। আই ! উৰ্ব্বসী সখীক নমতালী ?

ফুলে। মতাইছিলোঁ। তাই হুনু আজি নোৱাৰা হইছে। (জয়ন্তীৰ প্ৰতি) আইটী তয় আৰু উৰ্ব্বসী দুইও আহি ইয়াতে পঢ়ি শুনি উমলি থাকিবি।

জয়ন্তী। বাৰু আমই আহিম। ময় নাহিলে জীকাফুলীক পঠাই দিম। সখীকে পঠাই দিবা। আৰু আমই সখীক এনে দেখিব নোৱাৰোঁ। সদাই

পাটৰ কাপোৰ পিন্ধিব, আৰু মুৰো মেলাব, অলংকাৰো পিন্ধিব। মুঠে সেন্দুৰ হে পিন্ধিব নেলাগে।

ফুলে। বাৰু দে দোষ নাই।

নৱমী। আই! আজি ময় সখীউৰুৰ তালৈ যাঁও। আজি এমাহমান যোয়া নাই। কুমলী আইটীও আহিছে হুনু চাই আহিম। আৰু সেই পোনে উৰ্ব্বসী সখীৰো বুজ লই আহিম।

ফুলে। বাৰু যা।

জয়ন্তী। তেনে হলে সখী যাঁও বলা। [ইতি সৰ্ব্বে নিষ্ক্ৰান্তাঃ]

প্ৰথম অঙ্ক সমাপ্ত। [১৪]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

(প্ৰথমতঃ হৰনাথৰ বাটী, শেষত ফুলনীৰ সৰোবৰ)

ৰাম। বন্ধো! আজি শিবৰাত্ৰিৰ ব্ৰত! একো খোয়াও নাই। গাটো বৰ হেলেঙ্গ পেলেঙ্গ লগাইছে। একেই অসুখ গা, তাতে আকৌ আজি ব্ৰত হল।

কাম। মোমাইয়েৰৰ ঘৰলৈ যাব নুখুজিছিলা নগলানে?

ৰাম। হয় নগলোঁ। দেউতায় হাক দিলে বোলে এতিয়া যাব নেলাগে একেলগে ফাঁকুৱাৰ সময়ত যাবি।

কাম। গাটোনো আগতকৈ এফেৰিও সুস্তা পোয়া নাইনে?

ৰাম। এফেৰিও পোয়া নাই। দিনে দিনে বাঢ়িবহে লাগিছে।

কাম। বন্ধো! বাৰু এটা কথা শোধোঁ সচাঁকৈ কবানে?

ৰাম। বাৰু কম। কি কোয়া কোৱা?

কাম। আগেয়ে সত্য কাঢ়া তেহে কম।

ৰাম। বাৰু কাঢ়িলো, কোয়া।

কাম। এতিয়া তোমাৰ যৌবন অবস্থা তাতে বসন্ত কাল! কোনবা বন্ধুয়নীত চকু পৰিছেনে কি? সেই দেখিহে এনে হইছে।

ৰাম। ছিঃ ৰাম! ৰাম! তুমি এনে কথা নোকোয়া বুলিহে জানিছিলোঁ। মোৰ কেনে স্বভাব তুমি নেজানানে? তেও তুমি এনে কথা কোয়া ইয়াতেহে ময় মৰিছোঁ।

কাম। বন্ধো। ময় তোমাৰ স্বভাব জানো। তেও কালৰ গতি বুজিব নোয়াৰি। কিয়নো একেই যৌবন অতি বিষম কাল, তাতে বসন্ত কাল। ইয়াতেহে কওঁ।

ৰাম। তেও মোৰ কথা নপতিয়ালানে? [১৫]

কাম। ওহো হঠাৎ পতিয়াব নোৱাৰিলোঁ।

ৰাম। বাৰু তেনে হলে চাবা। ময় যদি কোনোবা তিৰোতাৰ প্ৰতি আসক্তি কৰোঁ তেতিয়া মোৰ নামে কুকুৰ পুহিবা। ছিঃ বন্ধো। ছিঃ মোক এনে পালানে? দেখিবা দেখিবা! তিৰোতাক কোনে বিশ্বাস কৰে। সাপৰ যেনে দুখন জীবা তিৰোতাৰো সেই ৰূপ। দলিবাৰী পচৰীয়াৰ গাখিৰৰ নিচিনা। গৰুয়ে যেনেকৈ প্ৰতিদিনে ন ন ঘাহ খাব খোজে সিহঁতো সেই ৰূপ। "বিৰালিয়ে যেনেকৈ পেট ভৰাই উঠি গামুৰী এটা দি দোখোজ মান কাঢ়িলে আকো সেই দৰে খাবৰ ইচ্ছা কৰে সিহঁতেও খাই উঠি এবেলি গামুৰী দি বাহিৰৰ পৰা আহিলে আকো সেইৰূপ ক্ষুধাৰ্ত্তা হয়। সিহঁত চঞ্চল প্ৰকৃতি, আৰু সন্দিগ্ধচিত্তা। ৰাতিপুৱা এবিধ, দুপৰীয়া এবিধ, গধূলী এবিধ, আৰু টোপনী আহিলে এবিধ। সিহঁতত বিশ্বাস নাই। এতেকে তুমি নিশ্চয় জানিবা ময় তিৰোতাৰ জন্য কেতিয়াও তেনে নহওঁ।"

কাম। বাৰু তেনে থাকিলে ভাল। কিন্তু তোমাৰ দৰে পুথীত পঢ়া জ্ঞানৰ দ্বাৰাই কোনেও সংসাৰ নকৰি নোয়াৰে। এতিয়া ফুলনীৰ সৰোবৰ ফুৰি আহোঁগই বলা। তাৰপৰা আহি পুজা কৰি একে লগে সাৰে থাকিম। ঘিনাই, মুকুন্দ এওঁ বিলাকো আহিব খুজিছে চৌপট অথবা তাছ খেলিম।

ৰাম। আহাঁ, কিন্তু মোৰ হলে একোতো ভাল নালাগে। যাবৰ মন নগলেও তুমি কিবা বোলা বুলি যাব লাগিব।

এইবুলি ফুলনীলৈ গমন [১৬]

(বাদ্য ভাণ্ড) ফুলনীত উপস্থিত হই সৰোবৰ দেখি।

কাম। বন্ধো! আহা! এই সৰোবৰটী কেনে সুন্দৰ। ইয়াৰ চাৰিওফালে

কেনে সুৰেৰে চৰাই বিলাকে আৰাও কৰিব লাগিছে। কেনে চিকোনে ফুল বিলাক ফুটীছে, দেখোঁতেই মনত তৃপ্তি জন্মে।

ৰাম। বন্ধো! সচাঁ কৈছা। এতিয়াহে মোৰ মনটী অলপ ভাল লাগিছে।

কাম। আহাঁ! সেই নাহৰ গছৰ তললৈ যাওঁ তাতে বহি অলপ জীৰাও গৈ।

[এইবুলি নাহৰ গছৰ তললৈ গল।]

ৰাম। এই ঠাই ডাখৰী বৰ শীতল, মোৰ গাটো প্ৰথমে পুৰিব লাগিছিল! এতিয়াহে শীতল পাইছোঁ।

কাম। তুমি ইয়াতে অলপ জীৰোৱা, ময় এহেজাৰ বেলপাত আৰু কিছুমান ভাল ফুল তুলি আনোগই। ৰাতি পূজা কৰিবলই লাগিব।

ৰাম। ৰাৰু যোৱা সোনকালে আহা গই। [কামদেৱৰ প্ৰস্থান]

ৰাম। (স্বগত) বন্ধুও গল। মোৰো টোপনী আহে যেন লাগিছে। এফেৰি বাগৰ দিও। ৰাতি সাৰে থাকিবও লাগিব। পিছে তেওঁ আহি জগাব। আহা! কেনে সুন্দৰ ঠাই! হে জগদীশ্বৰ তুমি সকলোতে তোমাৰ লীলা প্ৰকাশ কৰিছা। হে ঈশ্বৰ! [ইতি নিদ্ৰা] (১৭)

দ্বিতীয় দৰ্শন

প্ৰথমে শিৱকান্তৰ বাটী। শেষে ফুলনীৰ সৰোবৰ।
নৱমী, জয়ন্তী আৰু উৰ্ব্বশীৰ প্ৰৱেশ।

নৱমী। সখি। আজি ব্ৰত কৰিছানে?

জয়ন্তী। কৰা নকৰা দুইও হল। তেওঁ হলে ব্ৰত কৰিছে। ময় লুকাই কেইটামান আখই গুৰি খালোঁ। নেখালে টানিব নোয়াৰি। যিহে চত মহিয়া দিন।

নৱমী। মোৰ হলে কৰিবৰ ইছা আছিল। আইয়েহে খুৱালে। শৰুতে ময় প্ৰতি বচৰে কৰিছিলোঁ। তেওঁ তোমালকে যদি আহাঁ, ৰাতি একেলগে সাৰে থাকিব পাৰিম। (উৰ্ব্বশীৰ প্ৰতি) লগ? তুমি ব্ৰত কৰিছানে?

উৰ্ব্বশী। এঃ আমাৰ বা কি? বাঁৰি হলোঁ যেতিয়াই খাঁৰি হলোঁ তেতিয়াই। আমি আৰু শিৱৰাত্ৰিৰ ব্ৰত নকৰো। শৰুৰে পৰা আজি ওঠৰ বচৰ বয়সলৈকে ব্ৰত কৰি যি ফল পালোঁ সেইয়ে সৰহ হল। আৰু আমাক নেলাগে। লগ! তোমাক দেখো আগতকই এতিয়া বৰ খিনোয়া দেখিছোঁ।

নামী। ওঁতো! নোয়াই তোলনী হবৰ পিছবেলী নোয়াৰা হবৰে পৰা বৰকৈ গা ষয় সেই দেখিছে হবলা ?

উৰ্ব্বশী। (জয়ন্তীৰ প্ৰতি) সখী! শুনিছানে ? শান্তিয়নি হোয়া হলে এনে নহলহেঁতেন। আইও দোহি ডুখুৰী একোকে নেজানে আমি তেও ষমৰ আগত কৰলৈ এবেলি পালোঁএই। এ ওক হে ঈশ্বৰে বঞ্চিলে। (১৮)

জয়ন্তী। ষাৰ যি কঁপাল। সেইবোৰ এৰি পেলোয়া। এতিয়া আমি অলপ শোকতে আনন্দ কৰোঁ।

নামী। লগ! বলা এবেলি ফুলনীৰ সৰোবৰ ফুৰি আহোঁগই। পিছে আহিও ঘৰা ঘাৰি যাবা।

উৰ্ব্বশী। কোন কোন যাবনো ?

নামী। কিয় ? কিয় ? তুমি, ময়, সখী আৰু সোণাফুলীক লগত নিম। আৰু লাগে যদি কুমলী আইটিকো নিা পাৰোঁ।

জয়ন্তী। তাইক (কুমলীক) নিব নালাগে। তাই থাকিলে আমি একো হাঁহি মাতি দুঃখ সুখৰ কথা কব নোয়াৰিম। তাই পোনেই গই আইৰ আগত কই দিয়েগই। তত আকৌ যেনেহে কবৰ ঠাই নাই। মুখতে দন্দ। ষতো ময় দেখিহে। তেওঁ মোক আয়ে সইতে দন্দ কৰিবলৈ হাক দিছে। নিদিয়া হলে ময় পাৰিলোঁহেঁতেন।

উৰ্ব্বশী। এনেকেই যাব নোয়াৰো। আমাৰ সিদিকি এনেই দুৰ্ষশস্যাৰ সীমা নাই তাতে আকৌ আজি সাঁজবেলীয়া ফুৰিবলৈ গলে আৰু ৰক্ষা পাম নে ? "পচোয়া বতাহে দুৱাৰ মেলে, বৰলাৰ গাত দায়" লগা কথা। যদি পেলনী বাই ষয় তেনেহলে ষাব পাৰোঁ।

নামী। বাৰু! হেৰ সোণাফুলী! সোণাফুলী অ। এঃ বাকলি এই জনীক দেখোঁ আমাৰ নিচিনা মানুহে মাতিলে মাতিও মাত নেপাঁও। এই আজি কালি বৰ ৰসীক হইছে। হেৰ সোণাফুলী।

নেপথ্যৰ পৰা। আইদেও। গইছোঁ!

নামী। বেগতে আহ। বাইকো মাতি লৈ আহ। [১৯]

সোণাফুলী আৰু পেলনীৰ প্ৰবেশ।

নামী। বাই বল! মোৰে শপত বল! ফুলনীৰ সৰোবৰ ফুৰি আহোঁগই সখীউকও যাব।

পেলনী। বল! তোৰ লগত ময় হেবাথৰী খালোঁ। আইত কইছিলিনে?

নবমী। কোয়া নাই। সোণাফুলী! আইত শুধি আহগই যা। হেনে আমি ফুলনীৰ সৰোবৰ ফুৰিবলৈ ওলাইছো। নেপথ্যেৰ পৰা। বাৰু।

[সোণাফুলীৰ প্ৰস্থান]

সোণাফুলীৰ প্ৰবেশ।

সোণাফুলী। আইদেও আয়ে যাব দিছে।

নবমী। বাই চাচোঁ? এই আজিকালি বৰ উদণ্ড হইছে। অঃ সখী। বলা।

উৰ্ব্বশী }
জয়ন্তী } বাৰু বলা।

ফুলনীলৈ গমন।

পেলনী। আই নবমী! তয় মাজত যা।

জয়ন্তী। বাই। সখীক কোনেও ধৰি নিনিয়ে, দে-দে-হওক দে, মাজত নিও।

পেলনী। নহয় আই! আমাৰ হইছে কঁপাল বেয়া, সেই দেখিহে কওঁ।

(ফুলনীত উপস্থিত এবং চতুৰ্দ্দিক ভ্ৰমণ)

জয়ন্তী। সখি! চোয়াচোন কেনে সুন্দৰ ঠাই, ইয়াতনো কাৰ মনত তৃপ্তি নজনমে। [২০]

উৰ্ব্বশী। ইয়াত এনে অনুভব হয় যেন স্বয়ং বসন্ত ৰাজত্ব কৰিছেহি! (এই বুলি এটিয়া এটি হই সকলোৰে ভ্ৰমণ।)

নবমী। ঔ! সখি ধৰ। ঔ বাইধৰ!

সকলোয়ে। কি হল? কি হল, কি হল?

নবমী। এই ভোমোৰাটো মোৰ মুখৰ ওচৰলৈ আহি বৰকৈ ভোঁ ভোঁ কৰি উৰি গল। তেতিয়াৰে পৰা মোক সৰ্ব্বনাশ কৰিছে।

উৰ্ব্বশী। তোমাক নকৈ ফুটা পদ্ম হেন দেখি সেই দৰে কৰিছে। অইন একো নহয়। * *

জয়ন্তী। লগে যি কথা কইছে মিচা নহয়। তুমি বাস্তকতে নকৈ ফুটা পদ্ম। তোমাৰ মধু আজিলৈকে কোনেও পান কৰিব পৰা নাই।

নবমী। তোমাৰ আকা?

জয়ন্তী। (হাঁহি হাঁহি) আমাৰ হলে মধু নাই। এতিয়া গুৰ হইছে। অভাৱতহে। তেওঁ ভালকৈ জন্যই চুহিলে মধু পাব। কিন্তু তোমাৰ দৰে

নহয়। পানী মিহলোৱা যে পাব। মধ্যম ৰূপে জন্যাই চুহিলে গদুৰ পাব। অলপ জন্যাই চুহিলে লালী গদুৰ পাব। নজনাই হলে সিটাকো নেপায়।

নৱমী। কিবা ঠাৰে ঠোৰে কোৱা বাকলি আমি বুজিব নোৱাৰোঁ।

উৰ্ব্বশী। (জয়ন্তীৰ প্ৰতি) তেওঁক এই সকল ৰসিকালী কথা নকবা। কিমান দিন থাকে নজনাকৈয়ে থাওক। জানিলে জেনেহে চোৱালী কিবা এটা হব।

জয়ন্তী। বাৰু?

নৱমী। সখি! তোমালোকে ইয়াতে থাকা, ময় নাহৰ গছৰ (২১) পাত কেইটামান লই আহোঁ গই। বিহুৰ দিনা "জেমিনিশচ" লেখিব লাগিব।

উৰ্ব্বশী। আজি মুঠে শিবৰাত্ৰি, বিহুলে ভালে মান দিন আছে।

জয়ন্তী। বাৰু যোৱা? আমি সিফালে যাও। (উৰ্ব্বশীৰ প্ৰতি) ফুৰক দোঁহি ডুখৰী! ফুৰিএই তেও মনৰ হাবিলাষ পলুৱাওক।

নেপথ্যৰ পৰা। সোণফুলি! তয়ে আৰু বাইএৰে বেগাই আহ। আইটীহঁত তাতে থাওক। ঘুৰি আকো যাবি।

পেলনী। আই অ! ভিতৰত আয়ে মাতিছে আমি দুইও যাঁও। তয় সখীয়েৰ হতে সইতে উমলি থাক। ময় পিছে আহি লই যাম। ময় নহাকৈ নেযাবি দেই। আই! দেই!

নৱমী। মোৰে শপত বাই খৰকৈ আহিবি। মোৰ ইয়াত থাকিবৰ মন নেযায়। সখীউৰু নহা হলে নাহিলোঁ হেতেন। হেৰ সোণাফুলি! সখউৰু ঘৰলৈ যাব আৰু ৰাতিও সাৰে থাকিবলে আহিব। ময় তামোল চামোল কাটি যতনাই থ গই। আৰু কামিনীউৰুৰ তৰপৰা তাছ যোৰ লই আহ গই।

সোণাফুলি। বাৰু আইদেউ।

(সোণাফুলি আৰু পেলনীৰ প্ৰস্থান, উৰ্ব্বশী আৰু জয়ন্তীৰ অহাদিকে গমন এবং নৱমীৰ ধীৰে ধীৰে নাগেশ্বৰ সমীপেৰে গমন (২২)

তৃতীয় দৰ্শন

ফুলনীৰ সৰোবৰ।

(এই বিলাকৰ হাইত টোপুনী ভাগী আৰু চকু মেলি নৱমীক দুৰৈৰ পৰা নিৰীক্ষণ কৰি—সূৰ্য্য উদয় হেন মনে ভাবি।)

ৰামচন্দ্ৰ। শ্ৰীগুৰো! শ্ৰীগুৰো! শ্ৰীগুৰো! সূৰ্য্য ৰাতি পুৱাল, সূৰ্য্য উদয় হল ময় ইহাতে শুই থাকিলোঁ। শিব পূজা কৰাও নহল। পিতায় বা কি বোলে বন্ধুয়েও নেমাতিলে। (কাতি হই পশ্চিমৰ ফালে নিৰীক্ষণ কৰি সূৰ্য্যক চকা পাটত বহা দেখি) নে-নহয়। এটা সূৰ্য্য অস্ত আৰু এটা উদয় হব নোৱাৰে। এইটো চন্দ্ৰহে উদয় হব ধৰিছে। চন্দ্ৰই বা কেনেকৈ হব? আজি কৃষ্ণপক্ষৰ চতুৰ্দ্দশী শিবৰাত্ৰি। এনেইবা কিয় হব? সমাজিক দেখিছো নে কি? না সিও নহয়। বন্ধু আৰু অলপতে মুঠে ফুল তুলিবলৈ গইছে। এতিয়াই আহিব। চাও কি হল। (পিছত নৱমী কিছু ওচৰলৈ অহাত মনুষ্যৰ আকাৰ হেন দৃষ্টি কৰি) আহা! ধন্য! ধন্য। এই জনা অপেস্বৰা স্বৰ্গৰ পৰা নামি, এই সৰোবৰত ক্ৰীড়া কৰিবলৈ আহিছে। ময় ইয়াতে টোপনীৰ ভাও ধৰি থাকোঁ পিছত দেবতা নে, গন্ধৰ্ব্ব নে, মানুহ জনা যাব। (এই বুলি টোপনীৰ ভাও ধৰি ৰল।)

নৱমী। এই জনানো কোন? নাগেশ্বৰৰ তলত ফুলনী পহৰ কৰি আছে ময় কেনেকৈই ওচৰলৈ যাঁও। (২৩) নাহৰ পাত আনিব লাগে। এওঁক মানুহহেন হে দেখিছোঁ কিন্তু সংসাৰত যিবিলাক মানুহ দেখোঁ সেই সকলোতকৈ এওঁক পৃথক যেন দেখোঁ। এওৰ শৰীলত দৈব শক্তি আছে। নতুবা এনে নহয়। তেওঁ শুই আছে এবেলি তেওঁৰ ওচৰেৰে গা মাৰি যাঁও। তাতে ভালকৈ দেখিম। (এই বুলি ৰামচন্দ্ৰৰ ওচৰেৰে গা মাৰি গল। যাঁওতে মনে মনে) এওঁ অবশ্যে মানুহ তাত কোনো সন্দেহ নাই।

ৰাম। (তদ্ৰূপ) অঃ ছাঁ আছে। অবশ্যে মানুহ। কিন্তু এটা কথা। এওঁক যিৰূপ বৰসিয়াল দেখা গইছে সেই ৰূপ অলংকাৰাদি একো নাই। বোধহয় স্বামীহীনা হব পায়। অঃ অবশ্যে হয়। কপালত সেন্দুৰ নাই হা। কিয় তেওঁৰ প্ৰতি স্নেহোদয় হইছে?

নৱমী। (তদ্ৰূপ) হৃদয় ইমান চঞ্চল হইছা কিয়?

ৰাম। (তদ্ৰূপ) এওঁৰ পৰিচয় লোৱা নিতান্ত আবশ্যক। কেনেকেই লওঁ। কেনো কথা আৰু বন্ধু এতিয়াই আহিব। ময় যদি এওঁত উপযাচক হই আগবাঢ়িগৈ শোধোঁ এওঁএইবা কি বুলিব? বন্ধুৱেইবা কি বুলিব?

নবমী। অইন দিনা যে ইমান চঞ্চল চিত্ত নহয় আজিনো হইছে কিয়? হৃদয় স্থিৰ হোৱা।

ৰাম। (তদ্ৰূপ) উঠিব লাগিব। তেওঁ থিয় হৈ আছে। পৰিচয় লব লাগে। মন অতিশয় চঞ্চল হইছে। নুঠিলে নহয়। (স্পষ্টকৈ) নাৰায়ণ। নাৰায়ণ। ইমান বেলি শুনলোঁ কোনেও নেমাতিলেও। সন্ধ্যা লাগিল। [২৪]

নবমী। (লজ্জায় নম্ৰমুখী হই ওৰণি টানি দি মনে মনে) কি আশ্চৰ্য্য! আজি মোৰ কিয় এনে হইছে? মোৰ দেখোঁ এই অচিনাকি পুৰুষ জনে সইতে কথা বাৰ্ত্তা কবৰ ইচ্ছা হইছে। অধিক কি? তেওঁৰ কোলাত যেন ৰহিম গই।

ৰাম। (তদ্ৰূপ) এওঁয়ে সইতে নো কি ছলেৰে কথা কওঁ! উঃ যেন কোলাত লম।

নবমী। (তদ্ৰূপ) সখীউৰুয়ে এতিয়াই মাতিব! মোৰ ইয়াত থকা উচিত নহয় কিন্তু এওঁক এৰি যাবৰো সত নেযায় সৰ্ব্বদা চকুৰ নিমিষ নমৰাকৈ যেন চাই থাকিম। তেও যেন তৃপ্তি নহয়! নহয়! যাবহে লাগে। নহয় নেযাও। যাবহে লাগে। (এই বুলি দুখোজ মান কাঢ়ি পিছলি উভতি চাই) অঃ কিয় এনে হল? ইয়াৰ পৰা মুখ ঘূৰাই এখোজো যাবৰ মন নেযায়। (এইবুলি আকৌ দোখোজমান কাঢ়ি উভতি চালে)।

ৰাম। ঈশ্বৰৰ কি ইচ্ছা। মোৰ যেনে অবস্থা বোধ হয়, সেই স্বৰ্গ সুন্দৰীৰো তেনে অবস্থা। নতুবা এই দৰে গই গই উভতি কিয় চাব? আৰু মোৰ চকুয়ে চকু পৰিলে সিফালে চায়। নপাৰিলে মোৰ ফালে একেথৰে চায় থাকে।

নেপথ্যৰ পৰা—আই অ! আইয়ে মাতিছে।

নবমী। (মনে মনে) অঃ বাইয়ে মাতিছে ময়নো আজি কেনেকেই যাওঁ। ইয়াৰপৰা যোৱাতকৈ দেখোঁ পৰি মৰাই ভাল।

ৰাম। (তদ্ৰূপ) কোনোবাই এই কন্যাক মাতিছে। ময় অলপ আঁতৰ হই, চঁপা ফুলৰ তললৈ যাওঁ। [এইবুলি চঁপা ফুলৰ তললৈ গল। [২৫]

পেলনীৰ প্ৰবেশ।

পেলনী। আই অঃ খৰকৈ আহ।

নবমী। (মনে মনে) সেই পুৰুষ জনো আঁতৰলৈ গল! আঃ সেই জন গছৰ তলত থিয় হই আছে। হাঁ গোসাই! মই কেনেকেই এওঁক নেদেখি থাকিম?

(স্পষ্টকৈ) বাই সখীউৰ আহিল নে। নাই যদি মাতি আন। সৌ সিফালে গইছে।

জয়ন্তী আৰু উৰ্ব্বশীৰ প্ৰবেশ।

পেলনী। আইটী আহ। সখীয়েৰহঁত আহিল। যাঁও আহ।

নবমী। (মনে মনে) অইন দিনা বাইৰ কথা শুনিলে কাণত মধু হেন লাগে আজিনো এনে কাঠ হেন লাগিছে কিয় ? (স্পষ্টকৈ) বাৰু বল। (এই বুলি দোখোজ মান কাঢ়ি) বাই ময় যাব নোয়াৰোঁ মোৰ ভৰিত কাঁইটে ফুটিছে। এই বুলি চাপিৰ ভৰি চাবৰ নাম কৰি ৰামৰ ফালে দৃষ্টি কৰি, বাই ! মোৰে শপত আহ। কাঁইটটো উলিয়াহি।

পেলনী। এঃ তোৰ আকৌ ভৰিত কাঁইট ফুটিল। মোৰ জানো চকু আছে, তোৰ কাঁইট উলিয়াব। জয়ন্তী আইটী ! সখীয়েৰৰ ভৰিত হনু কাঁইট ফুটিছে উলিয়াহি।

ৰাম। (মনে মনে) এই চোৱালীটীৰ অবশ্যে মোৰ প্ৰতি কিবা স্নেহ হইছে, নতুবা এনে ব্যাগতি কিয় কৰিব ? দেখা চোন ? কেনেকেই সময়ে সময়ে মোৰ ফালে চাইছে।

জয়ন্তী। সখি চাঁও কত কাঁইট ফুটিছে। (এই বুলি ভৰি চাই কাঁইট নেদেখি) কতা কাঁইট নাই ওলাই পৰিল হবলা। (২৬)

উৰ্ব্বশী। (ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰতি দৃষ্টি কৰি মনে মনে) অঃ বুজিলোঁ। এওঁৰ কাঁইট ফুটা মিচা। এই পুৰুষ জনৰ প্ৰতি প্ৰেমৰ ইচ্ছা স্বৰূপ কাঁইটেইহে এওঁৰ গতি ৰোধ কৰিছে। কিবাহে কথা দেই। (স্পষ্টকৈ) সখি। কাঁইট নাই বলা।

নবমী। (মনে মনে) কি আপদ। (স্পষ্টকৈ) বাৰু সখি বলা (পথত মনে মনে) কেনে কেইনো যাওঁ ? আহা ! মোৰ কি দুৰ্ভাগ্য। যে এনে ঠাইৰ পৰা আহিব লাগিব। যি থাকে কঁপালত সেই হব। ময়নো কেনেকেই এই পুৰুষ জনক পাম, যে তেওঁয়ে সইতে দুআষাৰ মান কথা কই তৃপ্ত হম। ময় দেখোঁ বিধবা। ময়তো আৰু অইন পুৰুষৰ মুখ চাব নেপাঁও, কিয়নো নেপাঁও ময়তো বিধবা হইছো। হয়। তেও ময় কেতিয়াও ঈশ্বৰৰ নিয়ম পেলাব নোয়াৰোঁ। ৰিপুৰ অবশ কেতিয়াও হব নোয়াৰোঁ। এই এই নহয় তাৰ

প্ৰমাণ। এতেকে অৱশ্যে পুৰুষ সন্তাষ কৰিব পায়। বিবাহৰ মুখ্য তাৎপৰ্য্য যি যি যাৰ দ্বাৰা সিদ্ধি হয় সেই এই স্বামী। ময় এওঁক ভজনা কৰি অন্যৰ প্ৰতি মন নকৰি থাকো মাত্ৰ তেনেহলে মোৰ পতিসেবা হল। এজন পতি মৰিলেই যে অইন পতি হব নোয়াৰে ই কোনো কোনো শাস্ত্ৰত আছে। থাকিলে কি হয়? শাস্ত্ৰনো কি? ঈশ্বৰৰ নিয়মৰ ওপৰত কোনো শাস্ত্ৰ হব নোয়াৰে। আৰু তিৰোতাই যে এবাৰ স্বামী মৰিলে বিয়া কৰাব নেপায় পুৰুষেনো কিয় আকো পায়? ইয়াতে থাকি জনা গইছে, সে পক্ষপাত আছে। সেই পক্ষপাত সত্য কালত চলিছিল। এতিয়া আৰু চলিব নোয়াৰে। (২৭) তাৰ প্ৰমাণ, পৰা হলে এনে নহল হেঁতেন। আৰু আমাৰ মনেতেইবা অন্য পুৰুষলৈ প্ৰেম কিয় জন্মিব? এওঁক ভজনা কৰিলে লোকে অসতী বুলিব? সি নহয়। কিয়নো এওঁক ভজনা কৰি যদি প্ৰথম বিবাহিতা স্বামীৰ দৰে এওঁতে পতিব্ৰতা ধৰ্ম্ম পালন কৰোঁ তেনে হলেই সতিত্ব ৰল। যাৰ স্বামী আছে তাই যদি অন্য পুৰুষত আসক্তা হয়, তাই জানো সতী? এনে কেতিয়াও নহয়। এতেকে মোৰ মনত দৃঢ় বিশ্বাস হইছে। ময় এওঁক ভজনা কৰি পতিব্ৰতা ধৰ্ম্ম পালন কৰিলে কেতিয়াও ধৰ্ম্মৰ ওচৰত পতিত নহওঁ। ৰাম। ৰাম! কি কথা ভাবিছোঁ। (স্পষ্টকৈ) ৰাম! আজি গাটো বৰকৈ পুৰিছে। নাহৰৰ পাতো আনিব নোয়াৰিলোঁ।

শিবকান্তৰ পদুলী পাই

উৰ্ব্বশী। সখী! আমি এইপিনে যাওঁ। তুমিও ঘৰলৈ যোৱা। ৰাতিকৈ আকৈ আহিম।

নৱমী। বাৰু সখি। (নৱমী আৰু পেলনীৰ প্ৰস্থান।)

উৰ্ব্বশী। নৱমী লগৰ কিবাহে কথা। ফুলনী বাৰীৰ বাঁও ফালে চপা ফুলৰ তলত কোনে থিয় হই আছিল দেখিছানে।

জয়ন্তী। দেখিছো। তেওঁ মোৰ এক সম্বন্ধে দেওৰ হয়। তেওঁৰ মোমায়েকৰ পুতেক। তেওঁ তেইনে। বাৰু?

উৰ্ব্বশী। এতিয়া আমাৰ অইন একো প্ৰকাশ কৰিবৰ আবশ্যক নাই। নহলেনো লৰা মানুহ হাঁহি হেন দিন কেনেকেই খেদাব। গাতে গম নে পাইছা। (২৮)

জয়ন্তী। কব নেলাগে। ইয়াৰ আজি বুজ পাম। এওঁয়ে সইতে আগেয়ে তেওঁৰ সাক্ষাৎ নাই মুঠে আজিহে হব পায়। হলেও মুঠে সাক্ষাৎ মাত্রহে। হঠাৎ কেনেকেইনো অইন হব। নবমীৰ যেতিয়া আগবিয়া হোয়া নাই, তেতিয়াই তেওঁ মোমাইএকৰ ঘৰলৈ গইছিল, আজি কেইবা বছৰ মানৰ মুৰতহে আহিছে। অইন একো হোয়া নাই। পূৰ্ব্বৰ পৰা যে চিনাকী আছে সিও মনে নধৰে। কিয়নো থাকিলে নবমী সেই বিষয়ত এনে আজলা নেথাকিল হেঁতেন। দেখা নাইনে একোকে নেজানে।

উৰ্ব্বশী। মোৰোটো সেইটো মনে ধীৰিছে। বাৰু এতিয়া ঘৰলৈ যাওঁ। কতো ই কথা ফাচ নকৰিবা। হয়েই কি নহয়েই। সখি! যাওঁ দেই। ৰাতিকে একেলগে নবমী লগউৰুৰ ঘৰলৈ জাম। [ইতি ক্রমে ক্রমে নিষ্ক্রান্তা]

চতুৰ্থ দৰ্শন

হৰনাথৰ বাটী

হৰনাথ আৰু নিগদতিৰ প্রবেশ।

হৰনাথ। হেৰ নিগদতি!

নিগদতি। দেউতা।

হৰ। ৰূপাৰনো কি হইছে অ?

নিগ। জানো দেউতা কব নোয়াৰো। কালি কামদেউ বপাৰে সইতে ফুৰিবলৈ গইছিল। তাৰপৰা আহি (২৯) লৰা লৰিকৈ শিব পূজা কৰি, অইন বেলি হলে সাৰে থাকে ই বেলি সাৰেও নেথাকিল, তেনেই শুলে। জানো দেউতা কি হল। কাকো ওচৰলৈ যাব নিদিয়ে। মাজে মাজে একো একোটা বৰ হুমুনিয়াহ কাঢ়ে।

হৰ। কিনো হল বাকীল ? লৰাটৰ এটানে এটা লগৰ পৰা নুগুচেই। ময় এই পিনে ফুৰি আহোঁ গই। তই ইয়াতে থাক, হেঁকোটো আৰু কঠটো আছে।

(ইতি প্রস্থান।)

কামদেবৰ প্রবেশ

কামদেব। নিগদতি। বন্ধু কত আছে!

নিগ। বাপা! তেওঁৰ কালিৰে পৰ গা বেয়া।

কাম। বাৰু মোৰ কথা কগই যা।

নিগ। বাৰু বপাঁ! (ইতি প্ৰস্থান)

নেপথ্যৰ পৰা। বপা বঁহা! বন্ধুৱেৰ যাবলৈ ধৰিছে?

ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰবেশ

ৰামচন্দ্ৰ। বন্ধো আহাঁ!

কাম। গা বেয়া বোলে। কিনো হইছে?

ৰাম। মোৰ নৰীয়াটো তুমি জনাই।

কাম। নহয় তেও ভালকৈ কোয়া চোন?

ৰাম। বন্ধু। তুমি যদি ভাল কৰা তেহে ভাল, নতুবা মৰণ।

কাম। বাৰু! কোয়া। মোৰ যত্নত ত্ৰুটি নহয়।

ৰাম। বোলা বন্ধো! হেকান নেপাৰা আৰু নোসোমঁৰাও। (৩০)

কাম। বাৰু!

ৰাম। কালি সন্ধ্যা বেলিয়া মোক ফুলনীৰ বাৰিৰ নাহৰ গছৰ তলত থই তুমি ফুল তুলিবলৈ গলা। মোৰ টোপনীয়ে ধৰিলে দেখি তাতে অলপ শুলোঁ। তাতে কেইজান মান তিৰোতাৰ হাইত মোৰ টোপনী ভাগিল। সাৰ পায় দেখোঁ এটী অতী ৰূপবতী স্বৰ্গৰ অপেস্বৰা যেন চোয়ালী, মোৰ ইফালে যেন আহিছে। তেওঁৰ সধবাৰ লক্ষণ নাই। তেওঁৰ দেখিবৰ পৰা মোৰ মন অস্থিৰ হইছে। তেওঁক নেপালে বন্ধু ময় নিশ্চয় মৰিম। তেওঁৰো মোৰ প্ৰতি মন ধাবমান হোয়া প্ৰমাণ পাইছো। কথা-বাৰ্ত্তা হবলৈ নোয়াৰিলোঁ। বন্ধো! তুমি যদি ৰক্ষা নকৰা, তেন্তে মোৰ মৰণ জানিবা। এতিয়া তোমাৰ হাতত পৰিলোঁ যি বোলা যি কৰা সেই হব।

কাম। বন্ধো! কোনটীনো? তিনিটী চোয়ালী আছিল দুটী বিধবা এটী সাধবা।

ৰাম। এই দুটীৰ এটী।

কাম। কোনটী?

ৰাম। ময় নিচিনো তেওঁ যিটী বয়সিয়াল আৰু দীঘলিকৈ সিটী নহয়।

কাম। অঃ বুজিলো। নবমী? শিবকান্তৰ জীএক?

ৰাম। নবমীনে? হাঁ নবমী! মহানবমী! যদি তুমি উদ্ধাৰ নকৰা, মোৰ দশমী দশা উপস্থিত। (স্বগত) হাঁ প্ৰিয়ে নবমী!

কাম। বন্ধো! তুমি বলীয়া হলানে কি? এনে নহবা! স্থিৰ হই থাকা। ময় ইয়াৰ প্ৰতি বিহিত যত্ন কৰিম। (৩১)

ৰাম। কি কম! বন্ধো! কালি তুমিয়ে সইতে ফুলনীৰ পেৰা আহোঁতে বাটত কি কলোঁ কি মিলিলোঁ একো মনত নাই। ঘৰত শিব পূজা কৰিবলৈ বহিলোঁ। কিন্তু ধ্যান কৰাত সেই সুন্দৰীৰেইহে মনত পৰিছিল। তেওঁৰ ৰূপ লাবণ্যহে মোৰ নয়নৰ পথত পথিক হই আছে। বন্ধো! তোমাৰ ওপৰতে সৰ্ব্বভৰসা!

কাম। ঈশ্বৰে কৰিলেহে কৰা।

ৰাম। সাবধান! যেন প্ৰকাশ নহয়।

কাম। মোৰ আগত কব নেলাগে। এতিয়া ময় যাওঁ তুমি ভিতৰলৈ যোৱা। অস্থিৰ কৰ্ম্ম নহয়। অস্থিৰ নহবা। (ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰস্থান)।

কাম। নবমীৰ সইতে বন্ধুৰ তেনে সংঘটন হোৱা অতি অনুচিত। বিধবা ছোৱালী, শাস্ত্ৰৰ নিষিদ্ধ কথা। এতেকে তেওঁৰ মন পালটাব লাগিল।

(ইতি প্ৰস্থান।)

পঞ্চম দৰ্শন

শিবকান্তৰ বাটী

ফুলেশ্বৰী আৰু সয়ন্দ্ৰীৰ প্ৰবেশ।

সয়ন্দ্ৰী। আই! জীয়াৰ বোলে কিবা নৰীয়া হইছে।

ফুলেশ্বৰী। হয় হে আই! তোমাৰ জেনে কঁপাল তাক কি কম? সিদিনা মাথোন চোৱালী জনি নৰীয়াৰ পৰা উঠছে, তেতিয়াৰে পৰা খিনাই যাব লাগিছে। তেও কালি (৩২) গোধূলী ফুলনীৰ ফালে ফুৰিবলৈ গইছিল। তাৰ পৰা আহি একো খোৱাও নাই বোৱাও নাই তেনেই আছে। গাভৰু চোৱালী সুখ মুখ লাগিছে হবলা।

সয়ন্দ্ৰী। তোমাৰ জীয়াক দেখিলে মনত বেজাৰ ধৰে।

ফুলে। বেজাৰৰ কথা কি কম আই! গঙ্গাতীৰৰ পেৰা অহাত চুৰি, ঢেৰী জুমুকা আৰু এনে কেতবিলাক সোণ ৰূপৰ ভাল ভাল অলঙ্কাৰ তাইলৈকে

অধিকাৰে আনিছিল। এতিয়া কেনে পিন্ধিব ? সেই বোৰ দেখি তেওঁ কান্দে ময়ো কান্দো। আৰু আই ! সিদিনা মিতিনিউৰুৰ তৰ পেৰা এটা ৰৌ মাচ দি পঠাইছিল। চোৱালী জনিয়ে নেখায় দেখি এটাইকে দিলোঁ ময় নেখালোঁ। এতিয়া তাইৰ নিমিতেই আমাৰ ঘৰত এটাই বিলাক নিৰামহীয়া আঞ্জাহে। মাচৰ আঞ্জা প্ৰায় নহয়েই।

সয়ন্দ্ৰী। নৱীয়াটোনো কি ? তোমালোকে নে জানানে ?

ফুলে। আমাৰ আগত ন কয়। কালি জয়ন্তী আইটীৰ মুখেহে শুনিলোঁ হুন্দু নোয়াই তোলনী হবৰ পিছ বেলি নোয়াৰা হবৰে পেৰা বৰকৈ গা যায়। লৰা মানুহ বুজিব নোয়াৰে। জান যদি আই হে চোৱালী জনিৰ মুখটোকে ভাঙ্গি দেগই যা।

সয়ন্দ্ৰী। বাৰু আই ! ময় সাজ বেলীয়া আহিম। (সয়ন্দ্ৰীৰ প্ৰস্থান।)

জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। আমই ! সখীৰ কেনে কৰিছে।

ফুলে। এঃ কেনে কৰিব ? আমি শুধিলে জানো সখীয়েৰে কিবা কয়। ময় মাতি দিও তয় শোধ। আই (৩৩) নবমী আইটী। অ আইটী—কলবালৈ গল, শুলে হবলা ? হেৰ সোণাফুলি। আইদেয়েৰক মাতি দে হেনে জয়ন্তী আইটী আহিছে।

নেপথ্যৰ পৰা—আই গইছো। সখি ! হৰ্হা ! সোণাফুলী ! তামোলৰ বটাটো লই আহ।

নবমীৰ প্ৰবেশ।

ফুলে। (জয়ন্তীৰ প্ৰতি) মাই ! ময় যাও দেই। (নবমীৰ প্ৰতি) তয় সখীয়েৰে সইতে ধেমালী কৰি থাক।

উভয়ে। বাৰু আই যোৱা। (ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰস্থান)

জয়ন্তী। সখি ! তোমাৰ নো কি হইছে ?

নবমী। সখি ! মৰিবলৈ ওলাইছোঁ।

জয়ন্তী। ছিঃ শত্ৰুৰ মুৰে নেওচন কেঁওচন যাওক। এনে কথা কব নেপায় ?

নবমী। আৰ সখি ! আমাৰ মৰাই ভাল।

জয়ন্তী। কি কোৱা চোন ?

নৱমী। ৰহস্যে ৰাখিবা আৰু মোৰ উপকাৰলৈ যতন কৰিবা। শপত খোৱা ?

বটা সহিত সোণাফুলীৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। বাৰু ! খালোঁ।

নৱমী। ন হয় ভালকৈ খোৱা। সোণাফুলী তাতে বটাটো থই তয় যা।

(সোণাফুলীৰ প্ৰস্থান।) (৩৪)

জয়ন্তী। বাৰু সখি ! তোমাৰ শপত ! তেওঁৰ শপত, আইৰ শপত, বাইৰ শপত, এতিয়া কোৱা ?

নৱমী। সখি ! কালি ভৰিত কাঁইট পাইছিলানে ?

জয়ন্তী। নাই ! কিবা শৰু কাঁইট ফুটিছিল হবলা। আপুনি ওলাই পৰিল।

নৱমী। মোৰে শপত সখি সঁচাকৈ কবা। কিয় ফুটিছিল জনা নাইনে ?

জয়ন্তী। তোমাৰ শপত জনা নাই।

নৱমী। ময় থিয় হই থকা ঠাইৰ পশ্চিমে ফুলনী বাৰীৰ বাঁও ফালে চঁপা ফুলৰ পোনে চোৱা নাইনে ?

জয়ন্তী। তেনেকেই নাই। কিয়নো ?

নৱমী। তাত এজন আছিল ! সেইজনক দেখিবৰ পেৰা সখি ! অস্থিৰ হইছোঁ। দিনে ৰাতিয়ে তেওঁকে ভাবি আছোঁ। কালি বাটত কি কথা হলোঁ নহলোঁ একো মনত নাই আৰু সখি চোৱা চেন সপোনতো তেওঁকহে দেখোঁ। তেওঁকেহে যদি নেপাও ডিঙ্গীত কটাৰি দি মৰিম।

জয়ন্তী। (মনে মনে) উৰ্ব্বশী লগে যি কথা কইছিল সঁচা হল। (স্পষ্টকৈ) তুমি তেওঁক চিনানে ?

নৱমী। সখি। নিচিনো।

জয়ন্তী। (মনে মনে) উৰ্ব্বশীৰ সকলো কথা সঁচা। (স্পষ্টকৈ) সেই ফুলনিলৈ যি জন গইছিল সেইজন মোৰ এক সম্বন্ধে দেওৰ হয়। তেওঁৰ মোমায়েকৰ পুতেক। তেওঁৰ নাম ৰামচন্দ্ৰ, মাতোতে ৰাম বুলি মাতে।

নৱমী। হা ৰাম ! ৰাম। ৰাম। সখি মোক এতিয়া জা কৰা।

জয়ন্তী। বাৰু সখি ! ময় যতন কৰিম। তুমি অস্থিৰ [৩৫] নহবা। ময় তেওঁক মাতি নি বুজাই পৰাই তোমাক দিয়াম।

নৱমী। সখি! বুজাব নেলাগিব। তেওঁৰো মোলৈ মন থকা প্ৰমাণ পাইছোঁ।

জয়ন্তী। বাৰু সখি। তেনে হলে নেভাবিবা। স্থিৰ হই থাকা এতিয়া মই আহিলো।

নৱমী। বাৰু! ময়ো এতিয়া ভিতৰলৈ যাওঁ। সখি যেতিয়ালৈকে তোমাৰ সম্বাদ নেপাওঁ, তেতিয়ালৈকে মৰি থাকিম। [ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ]

দ্বিতীয়া অঙ্ক সমাপ্ত [৩৬]

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

হৰনাথৰ বাটী

হৰনাথ, দেৱদত্ত আৰু ৰঙ্গনাথৰ প্ৰবেশ

হৰনাথ। ককাই! মোমাইয়েকৰ ঘৰৰ পেৰা আহিবৰে পৰা লৰাটোৰ অন্তাই নাই।

দেৱদত্ত। ওঁতো! দেখিছোঁ! সি হনু আকৌ মোমায়েকৰ ঘৰলৈ যাব। কেইদিনমান থাওক। ফাঁকুয়া ৰামনৱমী আৰু বিহু আহিছে। পিছে ও যাব।

ৰঙ্গনাথ। ময়োতো ককাই তাকে কওঁ।

হৰ। মোৰো পঠিয়াবৰ ইচ্ছা নাই। মাকেও পঠাব নোখোজে। মোমাইয়েকৰ লৰা চোয়ালী নাই তাকে বৰ মৰম কৰে। এজনি চোয়ালীও খুজিছে। সি কেই মাহ মান থাওক।

দেৱ। লৰা পঢ়ি শুনি উঠিছে। কিবা কৰ্ম্ম কাষৰ চেষ্টা পাইছানে?

হৰ। এঃ ককাই তোমালোকৰ আশীৰ্ব্বাদে জীয়াই থাওক মাথোন। "চাকৰী" কৰিব নেলাগে? তোমালোকৰ ভৰিৰ ধুলীৰে এনেই খাই বই থাকিব পাৰিব।

দেৱ। নহয়। তেও এটা "কাম" থাকিলে ভাল। তেহে মানুহে জানে আৰু ভয় কৰে। কাম নেথাকিলে [৩৭] অইন হেজাৰ হওক, মানুহে মানুহ হেন নেদেখে। বৰ সাহাবৰ তলৈ গলেই তোমাৰ পোঁয়াৰ কাম হব। সেই সাহাবৰ গুণৰ কথা কি কম। যিবিলাক সদ্‌গুণ মানুহৰ থকা উচিত সেই সকলো তেওঁৰ আছে।

ৰঙ্গ। এতিয়া এনেহে দিন পাৰিছে যে কাম নেথাকিলে হেজাৰ বৰ মানুহৰ কি সজৰ ঘৰৰ লৰা হওক, হাজাৰ ধন থাওক, তেও এখন দোলাত উঠিলে কি বৰজাপী এটা ধৰাই গলে কোনো কোনে চকুপোৰা মানুহে বোলে "এই ডাল বা কোনে? কাম নাই কায নাই শুদা ভেম মাৰি ফুৰে" এই বিলাক মানুহৰ নো গিয়ান কাহিনি হৰ দেও?

হৰ। এঃ কিবা কোয়া! সেই বিলাকৰ বিবেচনা নাই। সেই দেখিহে তেনেকেই কয়। কাম হলেই যে পৰৰ তত আপোনাৰ স্বাধীনতা স্বৰূপ ৰত্নে সইতে শৰীৰটী বিক্রিয় কৰিব লাগে তাক নেজানে। পিতৃ মাতৃ হই লৰাক যদি সেইদৰে শৰীৰটোকে বিক্রয় কৰিবলৈ দিলোঁ তেন্তে ই সজ পিতৃ মাতৃ আৰু উপকাৰীৰ কৰ্ম্ম নহল। নোয়াৰা নোয়াৰাতহে চাকৰীলৈ মন দিব লাগে। ইয়াক মানুহে বিবেচনা নকৰে। এজনক আমাৰ ইয়াৰ এজনে "তোমাৰ অমুকৰ দৰে ভাল চাকৰী হওক" বুলি আশীৰ্ব্বাদ কৰিছিল। তাতে সেই জনে তাত তেনে প্ৰশ্ন কৰাত আশিৰ্ব্বাদিক জনৰ খঙ্গত ঠাই নাই। দুৰ্ব্বাসাৰ দৰে হোয়া হলে সৰ্ব্বনাশ হলহেঁতেন। এৰি পেলোয়া দেও সেই বিলাক নেগুৰীয়া কথা। হেৰ নিগদতি বাপাক মাতচোন। [৩৮]

নিগদতিৰ প্ৰবেশ।

নিগ। দোঁতা বাপা বৰ বপাৰ ঘৰলৈ গইছে, ভিতৰৰ হুনু কিবা কিবি কেঁৰা পটীৰ পেৰা আনি দিব লাগে।

হৰ। বৰবপা জানো ঘৰত নাই?

নিগ। আজি প্ৰত্যুষে ৰাজকাৰ্য্যত পৰগণালৈ গল। একো কিনি বিকি ঘৰত দিবও নোয়াৰিলে। সেই দেখিহে আমাৰ বপাক কই গইছে। তেওঁ অলপতে মাথোন গইছে।

হৰ। ককাই, মুক্তিয়াৰৰ ঘৰলৈ যাও বলা। তাতে দুটাল মান চোঁপট খেদি আহোঁগৈ। দিনটো নেযায় নুপুৱাই দেও! [ইতি নিষ্ক্রান্তাঃ]

দ্বিতীয় দৰ্শন

শিবকান্তৰ বাটী

নবমী আৰু জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ।

নবমী। সখি! তুমি যাবৰে পেৰা ময় যেনেকেই সময় খেদাইছো তাক কবাৰ ঠাই নাই। নিমিষকে বচৰ যেন দেখিছিলোঁ।

জয়ন্তী। এনেৰ এনেই কথা। ভুকুতে কলটো পকাব পাৰিবনে? তোমাৰ যে কাৰ্য্য সিদ্ধি হবৰ লক্ষণ হইছে।

নবমী। সখী! মোৰে শপত, বধলাগে। কোয়া কি হল? কি বুলিলে, মোৰে শপত, সোনকালে?

জয়ন্তী। তুমি মন দি শুনা কি কি হল। তেওঁ পৰগানালৈ গল। ততাতৈয়াকৈ যোয়াত বস্তু বেহানি কিনি বিকি [৩৯] দিব নোঁয়াৰিলে, তোমাৰ তেওঁৰ আগত (নবমীৰ দীৰ্ঘ নিশ্বাস) কই গইছিল। তাতে তোমাৰ তেওঁ (পুনৰ্ব্বাৰ দীৰ্ঘনিশ্বাস) বস্তু বেহানি কিনি দিবলৈ আহিছিল সেই ছলতে মই কলোঁ। হেনে সখীয়ে তোমাক চাব খুজিছে তাতে তেওঁ মান্তি হইছে আৰু তোমালৈ মৰমেৰে হাতৰ আঙ্গঠীটী দি পঠাইছে। (এই বুলি আঙ্গঠীটী দিলে)।

নবমী। (আঙ্গঠীটী চুম্বন কৰি) সখি! তোমাৰ প্ৰতি ময় যে কিমান সন্তুষ্ট হইচো কব নোয়াৰোঁ। যিমান দিন জীয়াই থাকিম সিমান দিন বাধিত হম। তুমি পিতৃ মাতৃৰ কাৰ্য্য কৰিলা। সখি কতনো? কেনেকেই?

জয়ন্তী। আজি আমাৰ ঘৰলৈ তোমাক শুবলৈ মাতিম। আমইয়ে এৰি দিব। তাতে সখি? ময় এতিয়া আমইত তোমাৰ যাবৰ কথা কও গই।

নবমী। সখি! যেতিয়ালৈকে তুমি মোক নিবলৈ নাহা তেতিয়ালৈকে ময় বাট চাই থাকিম। [জয়ন্তীৰ প্ৰস্থান।]

নবমী। (মনে মনে) হে জগদীশ্বৰ মোৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হোয়া। আজি যেন কাৰ্য্যটী সিদ্ধি হয়। হে কামদেব! নাথ সম্ভাষাণৰ নিয়ম শিকাই দিয়া। [ইতি প্ৰস্থান। (৪০)]

তৃতীয় দৰ্শন

ৰাজআলী

মঙ্গলুৰ প্ৰবেশ।

মঙ্গলু। হেঁই আই! কুসলনো কাৰ নাম। তাঁকে ভাবি চিন্তি উলিয়াব নোয়াৰিলোঁ। কোননো হল? চোয়ালী জনি বৰ দুষ্ট। তেও তাইৰ মোলৈ মন থকা জনা যায়। বাৰু ঈশ্বৰে যি কৰে। ময় যতন নকৰোঁ।

বণিয়া কুকুৰৰ পুতেকে কামসেন্দূৰ নিদিলে। বোলে হেনে নাই। পোয়া হলে কথাই আছিল।

হৰপ্ৰিয়াৰ প্ৰবেশ।

হৰপ্ৰিয়া। নৱমী আইটীৰ গা বেয়া আছিল বোলে। বাৰু হইছেনে?

মঙ্গলু। অলপ কৰিছে হেন দেখিছোঁ আই।

হৰি। আইৰ আগত কবি কেইখন মান শৰু সূতাৰ চেলেঙ্গ লগাইছো কিনে যদি কিনিব।

মঙ্গলু। বাৰু আই! কম। (হৰপ্ৰিয়াৰ প্ৰস্থান।

মঙ্গলু। কি ষুতিয়েৰেনো এই কথাৰ সম্ভেদটো লওঁ। ময় কোন ৰূপে পাঁও।

নিগদৰ্তিৰ প্ৰৱেশ।

নিগদৰ্তি। হেৰ তই কোন অ। এইদৰে বাটে বাটে বলকি যাব ধৰিছ? (৪১)

মঙ্গলু। কিয় দেখা নাইনে? মানুহ। দুখন হাত, দুখন ভৰি, দুখন কাণ, এটা নাক, দুটা চকু আছে। দেখা নাইনে। এই মানুহটী বাৰু। দেখিও নেদেখে!

নিগ। বোলোঁ তয় কত থাক!

মঙ্গলু। কিয় মাটীৰ ওপৰত, আকাশৰ তলত, খুটাৰ কাণত কেতিয়াবা বা ঘৰৰ ভিতৰত, কেতিয়াবা বাহিৰত।

নিগ। তোৰ ঘৰ কত!

মঙ্গলু। মাটীৰ ওপৰত। আগৈয়ে কনা বুলিহে জানিছিলোঁ! এতিয়া-জানিলো তই কলাও! এতিয়াই দেখোঁ কলোঁ নুশুনিলিনে? কটা ইও এটা মানুহ। খাইনে চাই।

নিগ। কাৰ ঘৰত থাক?

মঙ্গলু। তাকে নকয় কিয়? শিৱকান্ত ডাঙ্গৰীয়াৰ ঘৰত।

নিগ। তয় কাৰ পুতেক?

মঙ্গলু। আইৰ।

নিগ। আইৰ পুতেক! ই কি অ?

মঙ্গলু। ইয়াকে বুজিব নোয়াৰিলি। মোৰ জানো বোপাইৰ ঠিকনা আছে? কাৰ নামনো কম?

নিগ। তয় তেনেহলে জহৰা ?

মঙ্গলু। তয় হে জহৰা, সাপেহে সাপৰ ভৰি দেখে। তয় জহৰা সেই দেখি মোকো জহৰা হেন দেখিছ।

নিগ। কটা! ই মানুহটো বৰ দুষ্ট।

হৰনাথৰ প্ৰবেশ।

হৰনাথ। নিগদতি তয় ঘৰলৈ যা। ঘৰত কোনো নাই। ময় এই ফালৰ পেৰা আহোঁ। (ইতি প্ৰস্থান।) (৪২)

মঙ্গলু। ভাল সাৰিলি যা বাপেকে।—এই কথাটোৰ সন্দেদ নললে নহয়। কাত শোধোঁ। কি কৰোঁ। যা। ঘৰলৈকে যাওঁ। (ইতি প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ দৰ্শন

জয়ন্তীৰ শয়নাগাৰ।

জয়ন্তী আৰু হাতত জপা সহিতে নবমীৰ প্ৰবেশ।

নবমী। সখি! কেতিয়ানো ?

জয়ন্তী। সখি! ব্যস্ত হোয়ানো কিয় ? অলপ ধৈৰ্য্য ধৰা।

নবমী। সখি মোৰ আজি পিন্ধিব উবিৰলৈ বৰ ইচ্ছা গইছে হেন পাইছোঁ।

জয়ন্তী। সখি! আহাঁ! তেনেহলে তোমাক আয়তিৰ দৰে কাপোৰ চাপোৰ পিন্ধাই দিও গই।

নবমী। ময় মোৰ সকলো অলংকাৰ লগত লই আহিছোঁ। তুমি মোক পিন্ধাই দিয়া মুঠে।

জয়ন্তী। বাৰু তোনেহলে মুৰ মেলোয়া। ময় সাজটো লই আছোঁ।
(জয়ন্তীৰ প্ৰস্থান।)

নবমী। আজি মোৰ এনে আশা হইছে! ইমান দিন চুলি কেডাল ভেকুৰা পৰি আছিল। হাত কাণ শুদা (৪৩) আছিল; আজিহে এনে ইচ্ছা হল। আহা! সম্ভোগ কেনে সুখভোগ। এনেৰ পৰা যি আমাক বঞ্চিত কৰিব খোজে তাৰ সৰ্ব্বনাশ হওক। (অলংকাৰৰ প্ৰতি ক্ৰমে ক্ৰমে দৃষ্টি কৰি) এই খাৰু! এই মণি! এই মাদলী! এই বাজু! এই সিতিপাতী! এই জুনুৰ! এই থুৰীয়া! আহা! দেউতায় অনা এই চুৰী! এই নথ!

এই চন্দ্ৰহাৰ ! এই বিলাক তেনেই পৰি থাকিলহেঁতেন। মোৰ নিমিত্ত এই মনুষ্য জন্ম বিশেষকৈ এই গাভৰু কাল বৃথা হল হেঁতেন। ইয়াক পিন্ধাত জানো মোৰ পাপ হয়—কেতিয়াও নহয়।

জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। আহাঁ ! অলংকাৰ আৰু কাপোৰ পিন্ধাও ! এই বুলি আয়তি সাজ পিন্ধালে।

জয়ন্তী। (পিন্ধাই উঠি) আই অ মোৰ সোনাই কেনে সুন্দৰ দেখি ! সখি ! চুমা এটী দিয়া। (চুম্বন)

নবমী ! সখি ! ময় কেনেকেই সম্ভাষণ কৰিব লাগে নেজানো শিকাই দিয়া ?

জয়ন্তী। সকলে কৰ্ম্মত গুৰুমুখ নহলে শিকা নেযায়। কিন্তু ইয়াত তাক নেলাগে। স্বভাবে আপুনি শিকাই। বাৰু ! মন কৰা চোন ফুলনীৰ বাৰিত কোনবাই তোমাৰ কিবা শিকাই দিছিল নে ? সখি ! আজি তোমাৰ আকৌ বিয়া চাম।

নবমী। (দীৰ্ঘনিশ্বাস) সখি ! যি কৰা কৰিবা। ৰাতি অনেক হল। টোপনীয়ে ধৰিছে। (৪৪)

জয়ন্তী। আহেহে লাগে। ৰাতি সৰহ হোয়া নাই। আৰু পিছে চাম কেনে টোপনীয়ে ধৰে।

নেপথ্যৰ পৰা। বৌ ! দুয়াৰ মেলা। সোনকালে এটা কথা কই যাওঁ।

নবমী। সখি ! আকৌ যাব বোলে।

জয়ন্তী। বাৰু ইয়াৰ প্ৰমাণ পাবা। কয়হে এনেকেই। ময় দুয়াৰ মেলি দিওঁ তুমি ইহাতে ভালকৈ বঁহা ! (কপাটোদঘাটন)

ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰবেশ।

ৰামচন্দ্ৰ। (নবমীক আয়তিৰ বেশে নিৰীক্ষণ কৰি চিনিব নোৱাৰি) বৌ ! এটা কথা আছিল—এওঁনো কোন ?

জয়ন্তী। তুমি শোধা।

নবমী। (নবমী লজ্জায় নম্ৰমুখী) সখি ! তামোল কেইখনমান কাটা ; ৰপাকো দিয়া, তুমিও খোৱা, থাকে যদি মোকো দিয়া।

ৰাম। বৌ ! এওঁনো কোন ?

জয়ন্তী। যাক তুমি ফুলনীত কটাক্ষ স্বৰূপ অস্ত্ৰ প্ৰহাৰ কৰিছিলা, সেই অস্ত্ৰাঘাতত জৰ্জ্জৰিতা, হৰিণীটীক ময় কত যত্নে ৰাখিছোঁ। ব্যাধে ঔষধ নিদিলে তাৰ ঔষধ কোনে দিব ?

নবমী। সখি! কটাৰি নাই কিহেৰেনো কাটো। জীকাফুলীক মাতা কটাৰি খন লই আহুক।

জয়ন্তী। সখি! বুৰিৰ হলানে কি ?

নবমী। কেনে ?

জয়ন্তী। দাঁতেৰে কাটি দিয়া।

নবমী। অকল তোমাক পাৰোঁ। (৪৫)

ৰাম। অনুগ্ৰহ কৰি দিলে আমিও সেই মুখামৃত পাবৰ অভিলাষ কৰোঁ। তেও নহলে—এই কটাৰি আছে—নিয়া। এই খন তেওৰ তামোল কটাৰ বেচ! মোলৈ এজন বন্ধুয়ে অনেক দুৰৈৰ পেৰা পঠাই দিছিল।

জয়ন্তী। সখি! হাত মেলি কটাৰিখন লোৱা।

নবমী। তুমি লোৱা।

জয়ন্তী। ময় তোমাৰ বস্তু কি লম ? যোৱা সখি! যোৱা ছিঃ (নবমীৰ কম্পন) ছিঃ সখি যোৱা। (টানি পাঠিওৱাত নবনী অগত্যা গই কটাৰি খন ললে)।

নবমী। (লওঁতে স্পৰ্শ সুখ অনুভব কৰি) ধন্য এনে সুখ কত আছে ? এই সুখ চিৰকাল যেন থাকে। হে ঈশ্বৰ! (তদনন্তৰ তামোল কাটি) সখি নিয়া।

জয়ন্তী। তুমি দিয়া। ময় হে দিব পাঁও তুমি নেপোৱা নে ? মোৰ হে ঘৰনে ই তোমাৰ ঘৰ নহয়নে ? মোৰ হে আলহিনে ?

নবমী। (অগত্যা তামোল দি) সখি! ময় এতিয়া যাওঁ। এবাৰ বাহিৰলৈ নগলে নহয়। মোৰ বৰকৈ গা পুৰিছে।

জয়ন্তী। (ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰতি) বপা! ময় তোমাক মোৰ এই সখি নবমীক গতাই দিলো। তুমি এওঁয়ে সইতে কথা বাৰ্ত্তা কোৱা। কিন্তু দুইতো কইছোঁ দুইতো দুইৰো যেন প্ৰেম প্ৰীতি থাকে। অন্যৰূপ যেন নহয়, মানুহে ৰিষ কয় কওক। যদি অন্যহে হয় তেন্তে ধৰ্ম্মৰ আগত তিনিৰো পতিত

হব লাগিব। সৰহ নকওঁ, তোমালকে এতিয়া দুইও দুইত মন সমৰ্পণ কৰা তেনে হলেই হল। উভয়ে (মনে মনে) বাৰু—(নবমীক ৰামচন্দ্ৰৰ হাতত দিলে)। (৪৬)

জয়ন্তী। বপা! সখি তোমাৰ আজিৰ পৰা ধৰ্ম্ম পত্নী হল। বপা থাকা! সখি থাকা! ময় এতিয়া যাওঁ। বপা ময় যেনে, সখিকো সেই দৰে মৰম কৰিবা। তুমিও তেওঁৰ সৰ্ব্বস্ব হলা। (জয়ন্তীৰ প্ৰস্থান।)

নবমী। সখি! ময়ো যাওঁ, (নবমীৰ প্ৰস্থানোদ্যোগ)।

ৰাম। (নবমীৰ হাতত ধৰি) ময় তোমাক এৰি দিব নোয়াৰোঁ। সখিয়াই গতাই দি গইছে। ময় কেনেকেই তোমাক এই এন্ধাৰ ৰাতি এৰি দিও। (নবমীৰ সৰ্ব্ব শৰীৰ কম্পন অথচ বল প্ৰকাশ)

ৰাম। ময় কেতিয়াও নিদিওঁ। সখীয়েৰে বেয়া বুলিব! বাৰু বৌ আহক তেতিয়া যাবা। তেও যদি নেথাকা, মোৰ যে বস্তু নিলা তাক দিয়া?

নবমী। (কটাৰিখন দি) যাওঁ।

ৰাম। কটাৰি তোমাক দিছো। মোৰ মন যে নিছা সেইটী দিয়া?

নবমী। এতিয়া এনে দিন কালেই হইছে। চোৰে আকৌ গিৰিহঁতকে চোৰ বোলে। মোৰ ফুলনীত যি অবস্থা হইছিল আৰু এতিয়া হইছে, তাকে ময়হে জানিছোঁ।

ৰাম। সঁচা। বাৰু ময় চোৰ আৰু দুঃখ দিওঁতাও তুমি যি ইচ্ছা সেই দণ্ড কৰা। (এই বুলি দুইও বহিল)

নবমী। ময় অবলা! মোৰ প্ৰতি বল প্ৰকাশ নকৰিবা।

ৰাম। কি বল? ময় নীচেই বল হীন হইছোঁ, ময় কি বল প্ৰকাশ কৰিম? যাদু! ময় মোত নাই।—মোৰ যাবদীয় অঙ্গ শৰীৰ মন সকলো বিলাক তোমাৰ ৰূপ লাবণ্য কৰ্ত্তৃক পৰাভূত হইছে, আৰু চুম্বকে যেনেকৈই লোক [৪৭] আকৰ্ষণ কৰে সেই ৰূপে আকৃষ্ট হইছে! ময় কৰোঁ বুলি একো কৰিব নোয়াৰোঁ। মোৰ শক্তি নাই। হে প্ৰিয়ে! তুমি মোৰ শক্তি।

নবমী। (স্বগত) পুৰুষ বিলাকে কেনে সুন্দৰে কথা কয় আহা! এনে কাৰ কঠিন প্ৰাণ আছে যে, আৰ্দ্ৰ নহব? (প্ৰকাশ্যে) কিন্তু ময় দুৰ্ব্বলা আৰু অনাথিনী, আৰু ছাব হীনা।

ৰাম। হে প্ৰিয়ে। মোৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হোৱা! মোৰ কায় বাক্য মন সকলো তোমাত সমৰ্পিলোঁ। আৰু ময় সৰ্ব্ব প্ৰকাৰ তোমাৰা সহায়তা ভজিম। হে চন্দ্ৰমুখী! মোক গ্ৰহণ কৰা। নতুবা সত্যে! সত্যে! ময় মৰিম॥ মোৰ প্ৰাণ কণ্ঠাগত! মোক এটোপা পানী দিয়া। বৰ পীয়াহ লাগিছে।

নৱমী। (স্বগত) আহা! কেনে কৌশলেৰে আপোনাৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছে। (প্ৰকাশ্যে) শপথ নেখাবা! কিয়নো লোকে কয় বোলে মৰমৰ মিছা কথাত চিত্ৰগুপ্ত হাঁহে। (ওচৰতে গিলাশেৰে পানী আছিল তাকে দিলে)

ৰাম। (বৰ আগ্ৰহে পানী গোটাই গিলাশ খায়) যাদু! মোৰ কিঞ্চিৎ তৃপ্তি হল। কিন্তু মোৰ গা বৰকৈ ঘামিছে আৰু গৰম লাগিছে। যাদু! মোৰ সম্বন্ধি অনুগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰা! ময় তোমাৰ অক্ৰীত দাস।

নৱমী। প্ৰভো! ময় তোমাৰ দাসী! মোক কৃপা কৰা! মোৰ সকলো তোমাত সমৰ্পিলো! ময় (দীৰ্ঘনিশ্বাস) বিধবা পৰাধীনা! মোৰ প্ৰতি আপুনি কিয় ইমান আকুল হইছে। ময় আপোনাক কেনেকৈই আপোনাৰ ইচ্ছা সম্পূৰ্ণ কৰি আৰু মোৰ ইচ্ছা সম্পূৰ্ণ কৰি "হাউস" মিটাই সুশ্ৰুসা কৰিম? বহু বাধকতা আছে ময় পাপীয়সীৰ পৰা আপোনাৰ বহু অনৰ্থ হব। [৪৮]

ৰাম। যাদু! তুমি মোক গ্ৰহণ কৰা! তোমাৰ নিমিত্ত ময় হেজাৰ বাৰ কটা যাম। যাদু! তোমাৰ পৰা মোৰ একো অনৰ্থ নহয়। আৰু যি তাক স্বীকাৰ কৰিলোঁ। প্ৰাণ! প্ৰাণ যায়।

নৱমী। স্থিৰ হওক! গাটী বৰকৈ ঘামিছে ময় অলপ মান বিছো। আপুনি বাগৰ দিয়ক। (এই বুলি বিছিবলৈ ধৰিলে আৰু ৰাম বিছনাতে বাগৰ দিলে)।

ৰাম। (নৱমীৰ দুইওটী হাত বুকুত লই) হে ঈশ্বৰ! তুমি সাক্ষী! হে ধৰ্ম্ম! তুমি সাক্ষী! হে পৰমাত্মন! তুমি সাক্ষী! আজিৰ পৰা এই নৱমীক ময় পত্নী স্বীকাৰ কৰিলো। আৰু মোৰ সাংসাৰিক সহায় কাৰিণী স্বীকাৰ কৰিলো। মোৰ কায় বাক্য মন শক্তি সকলো এওঁতে সমৰ্পিলো। আৰু এওঁ মোৰ অস্থি মাংসৰ মাংস আৰু চালৰ চাল হল। হে ঈশ্বৰ! হে প্ৰাণ!! (এই বুলি নৱমীক বাঁও হাতেৰে গালে টানি টানি অৰ্দ্ধ শৰীৰ গাত লগায় সোঁও হাতেৰে নৱমীৰ মুখৰ ঘাম মচি মুখ খনি লাৰিবলৈ ধৰিলে)।

নৱমী। (তদগত চিত্তে) হে ঈশ্বৰ! হে ধৰ্ম্ম! তুমি সাক্ষী! ময় ইমান বুজালো তেওঁ নুবুজিলে ময়ও প্ৰথমতঃ মনৰ বেগ সম্ভালিব নোৱাৰিলো।

ময় অনাথিনীৰ প্ৰতি ব্যাকুল হই এওঁ একাগ্ৰ চিত্তে প্ৰাণ সমৰ্পিলে ! হে ধৰ্ম্ম ! ময় আজিৰ পৰা এই পুৰুষ এই ৰামক স্বামী স্বীকাৰ কৰিলোঁ। হে পৰমাত্মন্ ! আমাৰ এই প্ৰতিজ্ঞা দৃঢ়তৰ হওক আৰু তুমি কৰা। "হৃদীস্থিত হৈয়া তুমি, যেন কাৰোৰাহা স্বামী হৃষিকেষ কৰিবো তেনয়"। (ৰামৰ প্ৰতি) "নৌৰিবা বান্ধৱ স্বামী জীৱনে মৰণে, সত্যে সত্যে প্ৰাণনাথ পশিলোঁ শৰণে।" [৪৯]

ৰাম। হে ঈশ্বৰ! হে প্ৰাণেশ্বৰী! তোমাৰ ইচ্ছা ঈশ্বৰে সম্পূৰ্ণ কৰাওক। হে যাদু! (এই বুলি স্নেহপ্ৰকাশ)।

নবমী। তোমাৰ নামটী—জনোবা সীতাৰ দৰে কৰা।

ৰাম। তেনে হলে মোৰ নাম নবমীবল্লভ।

নবমী। না! না! নামে কি কৰে? গোলাপক যদি গোলাপ নুবুলি পলাশ বোলা যায় তেও সুগন্ধ পোঁৱা নেযাবনে? ও? মন চোৰ!

ৰাম। চাওঁ কোন মুখেৰেনো মোক চোৰ বুলিলে। (ওৰণি গুছাই) অঃ এই খন মুখ (চুম্বন)।

(সাত্ত্বিক ভাবৰ আবিৰ্ভাব)*

নবমী। মোৰ আজি গাটোও বৰকৈ পুৰিছে। চাকি গছো বৰকৈ জ্বলিছে।

ৰাম। বাৰু। শীতল কৰোঁ। (প্ৰদীপ নিৰ্ব্বাণ)। বাদ্যাদি। [ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ।]

পঞ্চম দৰ্শন

জয়ন্তীৰ বাটী

(নবমী আৰু জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ)

জয়ন্তী। সখি! কেনে?

নবমী। (লজ্জায় নম্ৰমুখী)। যেনে দেখিছা।

জয়ন্তী। তাকেতো! একে দিনতে এনে আলু থালু হলা। চুলি বোৰ কেনে আউল জাউল হইছে? মুখ খন কেনে উভহাঁ উভহি দিছে? চকু দুটা কেনেকেই উখহিছে। কিমান ৰাতিলৈ সাৰে আছিলা।

নবমী। তোমালোকৰ ইয়াত যেনেহে মহ টোপনী নাহে। ৰাতিপুৱাহে শুইছোঁ।

---

* স্তম্ভঃস্বেদোথৰোমাঞ্চঃস্বৰভঙ্গোথেবেপথুঃ।
বৈবৰ্ণমশ্ৰুপ্ৰলয়ো ইত্যষ্টৌ সাত্ত্বিক স্মৃতঃ॥ [৫০]

জয়ন্তী। হয়তো এতিয়া—বাৰু সখি! তুমি অকল সৰে এটা ঘৰত শোয়া নহয়?

নবমী। হয়।

জয়ন্তী। তাতে আজিৰ পেৰা শুবা। ময় বান্ধি কৰি দিম।

নবমী। তুমি যি কৰা সেই।

জয়ন্তী। বাৰু তেনেহলে ময় আমাইত কওঁগই বোলোঁ সখিৰ তৰুণ কাল ইয়াত শুব নেলাগে, আমাৰ ইয়ালৈ সৰ্ব্বদাই খেল চেল খেদিবলৈ মানুহ আহি থাকে।

নবমী। বাৰু সখি! তোমাত আৰু কি কম?

জয়ন্তী। ইকথা প্ৰকাশ নকৰিবা।

নবমী। এতিয়া ময় ঘৰলৈ যাওঁ। (প্ৰস্থানোদ্যোগ)

জয়ন্তী। সখি! সেন্দুৰ অলঙ্কাৰ।

নবমী। (দীৰ্ঘনিশ্বাস পেলাই) তেনে হলে খহোয়া।

জয়ন্তী। মোৰ সত নেযায়। তুমি আপুনি খহোয়া। আৰু ময় চায় থাকিব নোয়াৰিম। সিঘৰলৈ যাওঁ। তুমি আপুনি যি কৰা কৰা।

[জয়ন্তীৰ প্ৰস্থান। ৫১]

নবমী। (মনে মনে) আমাৰ কালি যথাৰ্থ বিবাহ সিদ্ধি হইছেই। এতিয়া থাকিলেও হানি নাই। তথাপি দাৰুণ দেশাচাৰৰ মুৰত নেওচন কেওচন দি খইও। হে জগদীশ্বৰ! এওঁতে যেন পতিব্ৰতা ধৰ্ম্ম প্ৰতিপালন কৰিব পাৰোঁ। (অলঙ্কাৰাদি খহাই) এই হতভাগিনীৰ এই বাঞ্ছা।

[ইতি প্ৰস্থান।]

তৃতীয় অংক সমাপ্ত [৫২]

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

হৰনাথৰ বাটী

হৰনাথ আৰু দেবদত্তৰ প্ৰবেশ।

হৰনাথ। ককাই! ৰামৰ মোমায়েকে চিঠি লেখিছে বোলে তালৈ হুনু কটকীৰ ঘৰৰ এজনী চোয়ালী খুজিছে। কি বোলে নো?

দেবদত্ত। কিনো বুলিম? লৰাৰ বিয়া দিবৰ সময় হইছে। এতিয়া হলেই হয়।

হৰ। ককাই! মোৰ মনে হলে এই জনি চোয়ালী ওঁভতাঁও কিয়নো মোৰ আয়ে মোৰ আগত কইছিলে বোলে কটকী, কাকতী আৰু মহাজনৰ ঘৰৰ চোয়ালী বিয়া নকৰাবি। বাস্তবিক কথাও হয়। ইহতঁৰ প্ৰায় চোয়ালী বৰ দন্দুৰী আৰু চঞ্চলা।

দেব। তেনে কথা নৰয়। আমাৰ ইয়াৰ এজনে কইছিল বোলে ময় মহাজনৰ ঘৰৰ চোয়ালী বিয়া নকৰাও। কৰালেও তাৰ হাতে পিণ্ড নলওঁ। পিছে এজনি নহয় দুজনি মহাজনৰ চোয়ালী বিয়া কৰালে। এজনিৰ এটী ৰত্নৰ নিচিনা বৰ কীৰ্ত্তিমান লৰাও হইছিল। সেই লৰাৰ হাতে তেওঁ পিণ্ড লইছেনে নাই কেনেকেই কম? যদিহে লোয়া নাই তেন্তে তেওঁক বৰ দুৰ্ভাগিয়া বুলিম। বোধহয় তেনে হব নেপায় [৫৩]

হৰ। যি হওক এইজনি চোয়ালী খুজিবলৈ হাকদি পঠাওঁ।

দেব। দিয়া। ময় এতিয়া ঢেকায়লী পটীলৈ যাঁও। এখন তক্তপোশ কিনিব লাগে। [ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

শিবকান্তৰ বাটী

নবমী আৰু জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। সখি! আজি কালি গা কেনে পাইছা।

নবমী। সখি! যেনে ৰাখিছা।

জয়ন্তী। তোমালোকৰ ভাল যোৰা খাইছে।

নবমী। কেনে?

জয়ন্তী। কিয় ৰামনবমী! কেনে চিকোন যোৰা খাইছে।

নবমী। তোমাৰ আশীৰ্ব্বাদ সখি।

জয়ন্তী। আজি ৰামনবমী নহয়? আজি ৰাতি তেনে হলে ৰাম সীতাৰ দৰে তোমালোকৰ যুগলৰূপ দৰ্শন কৰিম! তুমি এতিয়া নিতৌ অলঙ্কাৰ আৰু কাপোৰ পিন্ধা নহয়?

নবমী। ৰাতি পিন্ধো দিনত হলে খহাই থওঁ। কেতিয়াবা সমুলি নিপিন্ধো।

ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰৱেশ।

ফুলেশ্বৰী। আই! জয়ন্তী! সখিয়েৰৰ মুৰৰ চোৰটো মেলাই দিবি।

জয়ন্তী। আমই! দিওঁ আৰু দিমতো। [৫৪]

ফুলে। তাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা কাপোৰ চাপোৰ আৰু খাৰু মনিও পিন্ধে। একে জনি চোয়ালী কেনেকৈইনো চাই থাকিম?

জয়ন্তী। তাকেতো আমই?

ফুলে। আই! নৱমী! তই সখিয়েৰে সইতে উমলী থাক মই অধ্যাপকৰ ঘৰলৈ যাওঁ।

নৱমী। আই! সখিয়ে আজি ইয়াতে ভাত খাব আৰু শুবও।

ফুলে। বাৰু! তেনে হলে গাৰুৰ তলতে পয়সা আছে কিবা কিবি কিনি আনিবলৈ দে আৰু ৰান্ধনি ঘৰত কিবা আছে দুইও খা গই।

[ইতি প্ৰস্থান।]

জয়ন্তী। সখি! মই একেবাৰে ঘৰত আইৰ আগত কই আহোঁগই। দেই।

নৱমী। বাৰু সখি! যোৱা সোনকালে আহিবা। [ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ।]

তৃতীয় দৰ্শন

কামদেবৰ বাটী

কামদেব আৰু ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰৱেশ।

কামদেব। বন্ধো! মই সিদিনা কবৰে পেৰা তুমি যে নৱমীৰ পৰা মন পালটাইছা ইয়াত ভাল পাইছোঁ।

ৰামচন্দ্ৰ। হয় বন্ধো! সি মিচা। এতেকে তেনে কৰ্ম্ম কৰা ভাল নহয়। [৫৫]

কাম। মই তোমাক কওঁ বন্ধো। তেনে কৰ্ম্মত বিশেষতঃ নৱমীত পাপ আছে।

ৰাম। তোমাৰ আশীৰ্ব্বাদত যে বন্ধো মনৰ গতি লৰিল ইয়াত সন্তুষ্ট হইছোঁ।

কাম। তোমাত কওঁ বন্ধো! মই সত্যে কইছোঁ তোমাৰ সেই পাপৰ কাৰ্য্যৰ পৰা মন পালটন হোৱাত বৰ সন্তোষ পাইছোঁ। ই বৰ পাপ জনক কাৰ্য্য।

ৰাম। হয় বন্ধো! ময়ও সন্তোষ পাইছোঁ। কি পাপৰ কাৰ্য্য!

কাম। বিধবাত পতিত হোয়া।

ৰাম। অন্যান্য ৰূপে হলে বিধবা কি সধবা পতিত হলেই পাপৰ খালত উঠিব নোয়াৰাকৈ পৰিব লাগে। আৰু মোৰ বিবেচনায় হলে সধবা চোয়ালীয়ে সইতে ব্যভিচাৰ কাৰ্য্য বিধবা অপেক্ষা বৰ দূষ্য! কিয়নো তাৰ পৰা এজনৰ হানি হয়। বিধবাত তেনে নহয়। বিশেষ যদি যুক্তি অনুসাৰে স্বামী ভাৰ্য্যাৰ দৰে ক্ৰিয়া হই স্থিৰ থাকা যায় অথবা বিধিমতে বিবাহ কৰোয়া যায় তেনে হলে নীচেই দোষ নাই। কিয়নো বিধবা বিবাহ শাস্ত্ৰ বিহিত।

কাম। বিধবা বিবাহ শাস্ত্ৰ বিহিত। ৰাম! ৰাম! ইখন নো শাস্ত্ৰ ইমান দিন কত আছিল?

ৰাম। বিধবা বিবাহৰ মত বহুকালৰ পৰা আছে। পৰাশৰ মুনিৰ বচন আছে। সংহিতাত পায়। কেৱল ইমত সাধাৰণ মতে চলিত নাই। প্ৰথম সহগমন; দ্বিতীয় ব্ৰহ্মচৰ্য্য; তৃতীয় বিবাহ। এই তিন বিধ স্বামী হীন হলে তিৰোতাক শাস্ত্ৰকাৰসকলে উপায় দিছে। সহগমনতো এতিয়া হবই নোয়াৰে। ব্ৰহ্মচৰ্য্যব্ৰত কৰি থাকাও অতিশয় কঠিন। কিয়নো, এতিয়া আমাৰ [৫৬] বল বুদ্ধি সকলো কম সুতৰাং বিবাহ প্ৰশস্ত। যদি বিধবা বিবাহ ঈশ্বৰৰ অভিপ্ৰেত নহল হেঁতেন স্বামী হীন হোয়া মাত্ৰেই কাম প্ৰবৃত্তি একেবাৰে তিৰোতাৰ গল হেঁতেন—সিটোতো নহয়।

কাম। শাস্ত্ৰত থাকিলেও দেশাচাৰ নাই।

ৰাম। দেশাচাৰ! ইঃ দেশাচাৰ! দেশাচাৰনো কি? ইনো লৰ হোয়া নাইনে! সৰহৰ কথাও নকওঁ আমাৰ পিতামহৰ দিনৰ দেশাচাৰ আৰু এতিয়াৰ দেশাচাৰ কিমান লৰ চৰ চোয়াচোন। দেশাচাৰ এনে গম নোপোয়াকৈ লৰ হব লাগিছে যে কবৰ ঠাই নাই। বহু দিনৰ মূৰতহে গম পায়। বিশেষ বিধবা তিলাকে তলে তলে ছল লই লই বহু পুৰুষে সইতে সহবাস কৰা, ভ্ৰূণ হত্যা কৰা কেনে পাপ। তাতকৈ এজনৰ যেনে ভাবে হওক, পাণীগ্ৰহণ বৰ আবশ্যক আৰু তাৰ পৰা বহু উপকাৰ আছে। পাপ নীচেই নাই।

কাম। তেনে হলে ভাৰ্য্যা স্বামীৰ স্নেহ কমিব।

ৰাম। আমাৰ দেশৰ বামুনৰ মাজতহে নাই। অপৰ অপৰ জাতিৰ এই নিয়ম আছে আৰু পৃথিবীৰ অধিকাংশ জাতিৰ মাজত এই নিয়ম আছে। তাহাতৰনো কি হানি হইছে? কি স্নেহ কমিছে? স্বামীহীনা হলে

তিৰোতা বিলাক অধিকাৰ নোহোয়া হয়। সকলোয়ে আশা কৰে। বিশেষ পুৰুষ বিনা সংসাৰ যাত্ৰা তিৰোতা বিলাকে আচৰিব নোয়াৰে। বহু কাৰ্য্যত পুৰুষৰ সহায়তা লাগে। এই সহায়তা লওঁতে সেই পুৰুষে সইতে সেই স্বামী হীনাৰ আলাপাদি হয়; তাৰ পৰা ক্ৰমে দুৰ্ঘটনা হয়। বিশেষ কোন বিধবাৰ কাৰ্য্য কৰোঁতে প্ৰায় পুৰুষ বিলাকৰ শেষ অভিপ্ৰায় এই হয় যে [৫৭] তাইৰ সৰ্ব্বস্ব অধিকাৰ। অন্যৰ দ্বাৰা সন্তোষ নহয়। বিধবা বিলাকেও সংসাৰ যাত্ৰা নিৰ্ব্বাহ অসুবিধা অসহ্য বোধ কৰি জ্ঞানাভাব প্ৰযুক্ত অগত্যা সুখাভিলাষিণী হই, সেই শেষ অভিপ্ৰায়ত মান্তি হয়! হলেই খালত পৰিল এবাৰ এজনৰ দ্বাৰা তেনে হলে পিছলৈ লজ্জা ভয় সকলো যায়, গলে সংখ্যা অধিক হয়, এই ৰূপে দুষ্ক্ৰিয়া বৃদ্ধি হয়। আৰু যদি তাতে গোপনীয় কাৰ্য্যত ঈশ্বৰৰ ঢোল বজোয়া হয় অৰ্থাৎ তীৰোতা জনীৰ গৰ্ভ হয় তেনেহলে তাক নষ্ট কৰে। এইৰূপে দেশত পাপৰ সংখ্যা ক্ৰমশ বৃদ্ধি হব লাগিছে। অধিক কি এনে দেশ তললৈ যাব লগিয়া হল। এতেকে বিধবাৰ বিবাহ হলে সেই সকলোৰো দুয়াৰত হেঙ্গাৰ বন্ধা হয়। বিধবা বিলাকৰ দুখৰ কথা স্মৰণ কৰিলে আৰু দেখিলে শুনিলে হৃদয় বিদীৰ্ণ হয়।

কাম। বিধবাৰ বিয়া হলে জানো তেনে কাৰ্য্য নেথাকিব?

ৰাম। থাকিব পাৰে! কিন্তু সংখ্যা অতি কম। তেতিয়া ওপৰত কোয়া নিয়মৰ দৰে দুষ্ক্ৰিয়াৰ জন্য তিৰোতা বাধিতা নহব। আৰু যি হয় কেবল দুষ্ক্ৰিয়াশক্তিৰ পৰা হব। ইয়াক নিৰ্ম্মূল কৰিবৰ উপায় আমাৰ বহু আছে।

জীকাফুলিৰ প্ৰবেশ।

জীকা। (ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰতি) ডেকা দেও! বোয়াই মাতি পঠাইছে। কেঁৱাপটীৰ পৰা হুনু কিবা কিনি আমি দিব লাগে।

ৰাম। আজি কেঁৱা হঁতৰ ৰামনৱমী। ৰাক যাওঁ যা। বৌৰ আগত কগই বোলে হেনে ময় আজি তাত ভাত খাম। [৫৮]

জীকা। আই দেওয়ে আজি নৱমী আইটীউৰৰ ঘৰত খাব।

ৰাম। হওক যা! তেও তয় কগই। বোলে হেনে আজি ৰামনৱমী। নুখুয়ালে কেঁৱা পটিলৈ নেযাওঁ আৰু ককাইলৈ লেখি পঠাম যে আমি খুজিও ভাত নোপোয়া হলোঁ।

জীকা। ব্যাৰু ডেকা দেও! সোনকালে মাতিছে। [জীকাফুলীৰ প্ৰস্থান]

কাম। বোঁৱাই সইতে বন্ধো ! ভাল কথা কোৱা।

ৰাম। মোৰ বৌ ভাল। ৰসিক আছে ! কথা কলে বুজে ; যি নুবুজে সিহে খং কৰে। এনে জনা মানুহ পাবলৈ নাই বন্ধো ! ককাইক এনেহে ভক্তি কৰে কবৰ ঠাই নাই। বন্ধো ! বাৰু এতিয়া ময় যাওঁ।

কাম। বাৰু বন্ধো। [নিষ্ক্ৰান্তাঃ।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

নবমীৰ শয়নাগাৰ।

জয়ন্তী আৰু নবমীৰ প্ৰবেশ।

অন্য ব্যঞ্জন প্ৰস্তুত।

জয়ন্তী। সখি ! কিমান ৰাতিনো কোন পিনে আহে ?

নবমী। ৰাতি ডেৰ পৰমান মৰাত পিছ দুৱাৰেৰে আহি মোৰ দুৱাৰত টিটিকলী মাৰিলেই ময় দুৱাৰ মেলি দিওঁ। ইপোনে এপৰ মান থকাতে যায়। [৫৯]

জয়ন্তী। তেন্তে তোমালোকৰ ৰাতি ভালকৈ শোৱা নহয় ?

নবমী। মোৰ হলে তেওঁ নাহে মানে আগে টোপনী নাহিছিল। বিছনাত শয্যাকণ্টক হইছিল। কিন্তু এতিয়া তেওঁৰ আহিবৰ সময় জানি সাঁজতে এফেৰিমান শোঁও। পিছে ইপোনে বেলি এপৰ মানতহে উঠোঁ। আই উৰুয়েও নেমাতে বোলে ছোৱালী মানুহ শুইছে শোয়ক।

জয়ন্তী। বেলিলই যে শোৱা তাক জানো। ময় সেই দিন কেইবাৰ আহি উভতি গইছোঁ। তেওঁ মৰম কৰেনে ? এতিয়া কিবা শিকাব লাগেনে ? (নবমী লজ্জায় নম্ৰমুখী)

নবমী। প্ৰায় আহিবৰ সময় হইছে।

জয়ন্তী। বাৰু আহক দিয়া ভাই শহুৰ নহয়।

নবমী। (দুৱাৰত টিটিকলী শুনি) সখি ! আহিছে দুৱাৰ মেলি দিওঁ। (নবমীৰ প্ৰস্থান আৰু উভয়ৰ প্ৰবেশ)।

নবমী। সখি ! দেখা নাইনে ?

ৰাম। থাওক দিয়া বৌ হয়।

জয়ন্তী। বপা ! তুমি মোৰ তত ভাত খাব খুজিছিলা। ইয়াতে আজি খোৱা। সখিয়ে ময়ে দুইও একে লগে ৰাতিকৈ ভাত খাম বুলি অনাই

থইছোঁ। তুমি খোৱা, সখিয়ে প্ৰসাদ খাওক, মই বাঢ়ি দিওঁ। তেহে মোৰ মনত ৰং হব আৰু হাবিলাষ পলাব।

ৰাম। তেওক মোৰ প্ৰসাদ দিব নালাগে। বৰঞ্চ—

(নৱমীয়ে ভাত আগবঢ়ায় দিলে)

জয়ন্তী। তেনে কব নেপায়। খোৱা। (৬০)

ৰাম। কেঁয়া পটীৰ পৰা আহি একো খোৱাও নাই ভোকে লাগিছে।

জয়ন্তী। ময় নহা হলে আজি লঘোনে থাকিলাহেঁতেন।

ৰাম। তুমি ইয়ালৈ নহা হোয়া হলে ময় তোমালোকৰ তাত খালোঁহেঁতেন। আৰু। নাথালেও সখিয়েৰ তেনে নহয় সখিয়েৰৰ মুখামৃত পান কৰিলেই ভোক গুছে।

জয়ন্তী। আৰু ৰসিকালী কৰিব নেলাগে আমাৰ অসাৰিকা নহয়। খোৱা। (আচ্ছাদিত স্থানত ৰামচন্দ্ৰৰ অন্নাদি ভোজন অনন্তৰ নৱমীৰ পাত্ৰাবশিষ্ট ভোজন আৰু পুনঃ প্ৰবেশ)।

জয়ন্তী। এতিয়া দুয়ো একেলগে বহা ময় দেখি হাবিলাষ পলুয়াও।

ৰাম। বাৰু! বহিলোঁ।

(ৰামচন্দ্ৰ এবং নৱমীৰ একাসনে উপবেশন)

জয়ন্তী। যথাৰ্থ ৰামনৱমী! সখি এই ৰূপ দেখি আজি মোৰ মন তুষ্ট হল। এতিয়া মোৰ মৰিলেও হানি নাই। ময় নেজানিছিলোঁ যে এনে দেখিম। বপা থাকা! সখি থাকা। ময় আমইত খুজি কেইটামান ভাত খাঁও গই ইয়াৰ পৰা আৰু চুয়া খন উলিয়াই দিওঁ।

নৱমী। সখি! ই চুয়া তোমাৰ চুব নেলাগে ৰাতিপুয়া উলিয়াই দিম।

জয়ন্তী। নহয় ময় দিওঁ। তেহে মোৰ মনত তৃপ্তি জন্মিব।

নৱমী। কি বুলিনো ভাত খুজি খাবা গই।

জয়ন্তী। বোলোঁ আমই! ময় খাবলৈ বহিছিলোঁ এনেতে ওপৰৰ পৰা এটা জেঠীয়ে মুতি দিলে। বিকাচিনা লাগিল। খাবও নোয়াৰিলো ভোকো আছে! আপুনি দিব তোমালোক থাকা। খাই বই ময় ঘৰত শুম গই। [৬১]

নৱমী। নহয় সখি! তুমি আজি ইয়াত শুব লাগিব।

জয়ন্তী। হয় তোমালোকে যাউ মো খোৱা ময় ইয়াতে আঙ্গুলি চুহি থাকোঁ।

ৰাম। তেনে হলে বো তুমি ভাত খাই আহাগই ময় যাম।

জয়ন্তী। বাৰু! পিছে যি হয় হব এতিয়া বঁহা ময় খাঁও গই।

[জয়ন্তীৰ প্ৰস্থান।]

ৰাম।' প্ৰিয়ে শোয়াগই যোয়া! হামিয়াইছা দেখোন। টোপনীয়ে জোকাইছেনে কি? অইন দিনা দেখোন ইমান ৰাতি নোশোয়া।

নবমী। টোপনী তেও তুমি হে!

ৰাম। প্ৰিয়ে! সখিয়েৰ সেই খাই বই উঠি আইৰ লগত সাধুকথা শুনিছে। ময় এতিয়া যাওঁ। তোমালোক শোয়া, সখিয়েৰ ইয়াত নুশুলে লোকে বেয়া বুলিব।

নবমী। কি আৰু বুলিম? ময় সখিক মাতি আনি একে লগে শোঁও।

[ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ]

পঞ্চম দৰ্শন

ফুলনী সৰোবৰৰ ঘাট

সোণাফুলী আৰু মঙ্গলুৰ প্ৰবেশ।

মঙ্গলু। আজি নেপাইছোঁ? এতিয়া কি চেলাবা?

সোণাফুলী। পৰিমৰা নষ্ট যোয়া। কিবা হল এইটোৰ?

মঙ্গলু। বাৰু! কচোন তয় কাক দৰব কৰিবলৈ সয়ন্দ্ৰীক কইছ? [৬২]

সোণাফুলী। তোৰ বাপেৰৰ মুখত—দিয়ক বহি কি কওয়।

মঙ্গলু। নহয় নাটেশ্বৰী কোয়া, মোৰে শপত কোয়া।

সোণা। হেৰ কি কম?

মঙ্গলু। কাকনো দৰব কৰিব খুজিছ?

সোণা। কোনেনো কইছে। সয়ন্দ্ৰীয়ে কব পাৰিব নে তাই এই দৰে মিচা কথা কই মিচা ফাকটী কৰি খাই ফুৰে। তাই শপত খাই কব পাৰিব নে।

মঙ্গলু। তাই মোৰ শপত খাই কইছে!

সোণা। তোৰ যেনে সুধিবৰ ঠাট তাইৰো তেনে কবৰ ঠাট। তোৰ কিবা হলেনো তাইৰ কি হব?

মঙ্গলু। নহয় তাই ভাল মানুহ।

সোণা। হওক দিয়া ময় দৰব কৰিছোঁ। কিনো হল?

মঙ্গলু। আয়ে কোয়া কথানো নহবনে?

সোণা। তয় যেতিয়া যম পুৰীলৈ যাবি তেতিয়া হব।

মঙ্গলু। ময় গলে হল কি নহল। এবাৰ আমাক অনুগ্ৰহ কৰিবা?

সোণা। যমেকিৰিব যা।

মঙ্গলু। তোমাৰ অনুগ্ৰহ আৰু নিগ্ৰহ ইয়াতে মোৰ যম আছে।

সোণা। আৰু চেলাব নেলাগে দিয়া। ময় যাও সাঁজ লাগিল।

মঙ্গলু। সাঁজ লগাত তো ভাল হইছে। লাগক দে। আহাঁ!

সোণা। তোৰ চধ্যেও পুৰুষৰ মুৰত ময় নাযাঁও।

মঙ্গলু। অঃ তয় দেখোঁ বৰ সাহ পাই গলি। ৰঃ কোন বাপেৰেনো ৰাখে। সিহঁতক মৰম নকৰ? ৰাখকহি মাত? ময় আকো ভালক প্ৰতি কওঁ সন্ধ্যা লাগিছে। এই আকো গালি পাৰে।

সোণা। তাকে নকঅ কিয়। তয় দেখো আকো বিগতি কৰ। [৬৩]

মঙ্গলু। তুমি মোক উদ্ধাৰ কৰা। আজি যদি নকৰ তেন্তে চাবি?

সোণা। কিবা চাম। মেখেলাৰ কানিৰ পানীৰে বাপেৰ মাৰৰ তৰ্পণ কৰিবি নে কি।

মঙ্গলু। অঃ দেখোঁ বৰ সাহ পাই গলি। বাৰু দিয়নে নিদিয় পাৰোঁনে নোয়াৰোঁ চাওঁ (বলৎকাৰোদ্যোগ)

সোণা। ঔ বাই! ধৰ! ঔ আই! ধৰ! মোক খাই ঔ!

নেপথ্যৰপৰা। সোণাফুলী চাইছোঁ ভয় নেখাবি।

মঙ্গলু। ভাল সাৰিলি যা আজি। পাম যা দিন কাল আছে।

[ইতি প্ৰস্থান]

সোণা। ভাল ৰক্ষা পৰিলোঁ আজি বুপাই! এই নষ্ট যোৱাই দেখো সৰ্ব্বনাশ কৰিব খুজিছিল। গিৰিহঁতৰ আগত কই দিওঁ ৰঃ! হয় তয়েই থাক নহয় ময়েই থাকোঁ বাৰু যা। [ইতি প্ৰস্থান।]

চতুৰ্থ অংক সমাপ্ত [৬৪]

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

শিৱকান্তৰ বাটী

উৰ্ব্বশী, জয়ন্তী আৰু ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰবেশ।

উৰ্ব্বশী। আমই! লগক এতিয়া আগতকৈ এফেৰি বাঢ়ি যেন দেখিছোঁ।

ফুলেশ্বৰী। আশীৰ্ব্বাদ কৰা আই! যমৰ আগত কবলে সেই ফেৰাই জীয়াই থাওক। তঁহতে বহু ময় সখিয়েৰক মাতি দিও তাই শুইছে।

(ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰস্থান)

উৰ্ব্বশী। লগ! শুনিছানে মানুহে দেখো কিবা গলা গোপা কৰে। নবমী লগে হুনু আজি ৪ মাহ মান গা ধোৱা নাই?

জয়ন্তী। (মনে মনে) সৰ্ব্বনাশ! এতিয়াহে! (স্পষ্টকৈ) সচাঁনে? এতিয়া যেনেহে মানুহ খিয়ালত কয় হেন হে মনে ধৰে। আৰু তাইৰ আগেয়ে সৰহকৈ গা গইছিল। এতিয়া সেইটো কমিছে। তাতে দুবাৰ এবাৰ খঁতিৱা লৰিলেও লৰিব পাৰে।

উৰ্ব্বশী। নহব লগ মাঘৰ বিহুৰ দিনা চাইছিলোঁ। বুকুত কলা শীৰ উঠিছে। পীয়াহৰ আগ কলা পৰিছে আৰু অইন অইন ভালে মান চিন পাইছোঁ। গোসাঁইও গাওঁ ফুৰিবলৈ আহিবৰ সময় হইছে! কি হয় কি নহয় কব নোৱাৰোঁ। [৬৫]

শিৱকান্তৰ প্ৰবেশ।

জয়ন্তী। তাওঁই আহিছে। সখি! যাঁও বলা।

উৰ্ব্বশী। বাৰু বলা।

শিৱ। আইটীহঁত যা দেখোঁ!

উভয়ে। আকৌ আহিম। সখি শুইছে। [ইতি প্ৰস্থান]

শিৱ। আইটীৰ মাক এই পিনে আহা চোন।

নেপথ্যৰ পৰা। গইছোঁ।

ফুলেশ্বীৰ প্ৰবেশ।

শিৱ। সৰ্ব্বনাশ! কি কথা হল দেখোঁ।

ফুলে। কিনো!

শিব। নৱমীয়ে হুনু আজি ৪ মাহ গা ধোৱা নাই! নাৰায়ণৰ ঘৈনিয়েক আৰু পেয়েকে একেবাৰে গাঁওত খলক লগাই দিছে। তুমি জানো শুনা নাই? তাতে গোঁসাই আহিবৰ সময় হইছে।

ফুলে। কি কয়?

শিব। তুমি দেখা শুনা, জানা নাইনে?

ফুলে। বলিয়া হলা নে কি?

শিব। আইটীনো কত আছে?

ফুলে। শুই আছে।

শিব। খবৰকৈ এই ছলতে চাই আহাঁ গই যোৱা।

ফুলে। সৰ্ব্বনাশিয়ে খালেহে এই পিনে। [ইতি প্ৰস্থান।]

শিব। (স্বাগত)। খালেহে। কেনে কেইনো লৰা মানুহ গাভৰু কালত থাকিব? তেও যদি ইটো নহলহেঁতেন সিও [৬৬] এটা কথা আছিল। এনেকেই কাৰ ঘৰতনো নাই। শত্ৰুয়ে প্ৰকাশ নকৰা হলে হওকেই চোন তাৰ উপায় পালোহেঁতেন। এনেতেই সৰ্ব্বনাশ!

ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰবেশ।

শিব। কি দেখিলা?

ফুলে। হয় বাকলি সচাঁ। সম্পূৰ্ণ লক্ষণ। কোনে নো কেনেকেই কি কৰিলে একো কব নোৱাৰোঁ।

শিব। মই মুনিহ মানুহ অইন কাৰ্য্যত ব্যস্ত থাকোঁ। তুমি ঘৰৰ ঘৈনি হই এই বোৰৰ বুজ নোলোৱা। বিশেষই এদিনৰ কথা নহয়। অনেক দিনৰ পৰা সংঘটন নহলে কেতিয়াও হব নোৱাৰে।

ফুলে। ময়নো কেনেকেই জানিম? ময় জানো তাইৰ নৰীয়াহে। পিছত লাহে লাহে গাটী অলপ ভাল হই আছিল ইটো হইহে যে সিটো হল কোনে জানে।

শিব। জাতি কুল মান মৰ্য্যাদা সকলো দেখোঁ এতিয়া যায়।

ফুলে। কিনো কৰিব দিয়া? কেনেকেইনো থাকিই লৰা মানুহ। কোনোবাই সইতে কিবা কৰিলে হবলা? এনে দেশত যেন বিধবা চোৱালীৰ মাক বাপেক কোনো নহয় বাম! বাম!

শিব। গোসাঁই আহিবৰ সময় হইছে। এই পূৰ্ণিমা মানলৈ পাবহি। হেৰি কৰিব পাৰিলে ভাল হয় কোনেও নেজানেনে?

ফুলে। সয়েন্দ্ৰী বুলি এজনী আছে তাই এই বিলাক কৰে।

শিব। বাৰু মতোয়া যি লাগে তাকে দিম। গোসাঁই আহাৰ পূৰ্ব্বে হলে ভাল। ময় এই পিনে বৰাউকুৰ তৰপৰা আহোঁ। [ইতি প্ৰস্থান। [৬৭]

ফুলে। (স্বগত) ময় তেতিয়াই কও বোলোঁ কিবা এটা হব। অইন এবিধ নকৰিলে নহয়। কলিকতাত হুনু কোনোবা ঈশ্বৰ বিদ্যাসাগৰে কিবা এবিধ মত উলিয়াইছে, আৰু তাক দেখি হুনু আমাৰ ইয়াতে কোনো কোনো মানুহে সেই মত চলাবলৈ যতন কৰিছে। তাকে কৰা হলেনো এনে কেলেই হব! হায়। হায়। কপাল! হেৰ পেলনী! আইটীক এই পিনে মাতি আন চোন কিমান শোয়ে। এই জুলা জুই কুৰা লই যেনিবা মোৰ পুৰি মৰীৰ লগিয়াহে হল।

পেলনী আৰু নবমীৰ প্ৰবেশ।

ফুলে। আইটী এই পিনে আহ চোন।

নবমী। আই কি?

ফুলে। তয় চোন একে বাৰে খালি?

নবমী। কি আই? মোৰ শপত কচোন আই?

ফুলে। (মনে মনে) অ্যাই অ! লৰা মানুহ যে লৰা মানুহ এই খিনি দিনে একো বুজাকে নাই (স্পষ্টকৈ) চাঁও মোৰ ওচৰলৈ আহচোন। (নবমীৰ নিকটে আগমন এবং ফুলেশ্বৰীৰ নবমীৰ হৃদয়স্থ শীৰাদি দৰ্শন)

ফুলে। ম! কি চাইচোঁ তয় বুজিছনে? নবমী।

নবমী। অলপ গা ধৰিছে দেখি মৰমতে চাইছ।

পেলনী। কেনে দেখোঁ আই একে বাৰে ব্ৰহ্মটাঙ্গোন মাৰিলি। অঃ অঃ কি সতেৰেনো এতিয়া অইন এটা কৰাব। আই অ! এতিয়া মানে চাগে পাঁচ মাহ মানত সোমাল।

নবমী। মোৰে শপত আই ক? ময় একো বুজিবকে পৰা নাই। তহঁতেনো কি কইছ? মোৰ আগতকৈ গাটীত অলপ শ্ৰীহই কিন্তু আই। সৰ্ব্বদাই শুই [৬৮] থাকিবৰ মন যায়। একোকে কৰিবৰ ইচ্ছা নাই। আৰু ন ন

বস্তু খাবৰ ইচ্ছা হয় আৰু খাবলৈ গলেও ইচ্ছা নোহোৱা হয়। অঃ আই! সীকৰ আছেনে? মোৰ বৰ খাবৰ মন গইছে।

ফুলে। আই! মোৰ শপত সঁচাকৈ কবি দেই। তয় আজি কেই মাহ মান গা ধোৱা নাই? (নবমী ঈঙ্গিত বুজিব পাৰি লজ্জায় অধোমুখী) বাঁৰি মানুহ দেখি ময়ো মন নকৰিছিলোঁ। ওপৰত এটা থাকিলেহে সৰ্ব্বদায় মন হয়!

পেলনী। আই! মোৰে শপত ক তাৰ এটা বিহিত কৰা যাব। এনেনো কাৰ নহয়। সকলোৰে হয়দে (নবমীৰ ক্ৰন্দন)

ফুলে। তাইকনো আৰু কি বুলিম হয় আৰু! পেলনী! সয়ন্দ্ৰীক মাতি আন। গোপনে মাতিবি যেন কতো প্ৰকাশ নহয়। [পেলনীৰ প্ৰস্থান।]

ফুলে। আই তয়ও যা শুই থাক গই! যি হবৰ হল। আই ঔ দেহি। মোৰ আয়ে চাগেই পেটত এটী ৰত্ন ধৰিছে। তাক ময় নষ্ট কৰিবলৈহে দিব লগীয়া হলোঁ। হাঁ কঁপাল! আই যা যি হবৰ হল। কাৰো ঘৰলৈ কেই দিন মান ফুৰিবলৈ নেযাবি ঘৰতে শুই বহি থাকিবি। মানুহ আহিলে আগতো ওলাব নালাগে। সখিয়েৰ হঁতে সইতে ঘৰৰ ভিতৰতে উমলিবি। সিহঁতে যদি কিবা শোধে একো নেমানিবি।

[ফুলেশ্বৰীৰ প্ৰস্থান।] [৬৯]

নবমী। (স্বগত) গুপ্ত প্ৰেমৰ এই শেয দশা। প্ৰথমত স্বভাবৰ শক্তি অতিক্ৰম কৰিব নোৱাৰিলোঁ। এতিয়া আকো সেই হল। হা জগদীশ্বৰ! মোৰনো কপালত কি লেখিছা। নোৱাৰা হলেই যে এইটো হয় ময় পূৰ্ব্বে নেজানিছিলোঁ। মই আজি পাঁচ মাহ নোৱাৰা হোৱা নাই সচাঁ। আহিন মহিয়া কোজাগৰৰ দিনা নোৱাৰা হইছিলোঁ। সখিউৰ খেল খেলিবলৈ অহাত খেদিবলৈ নোৱাৰিলোঁ। কোন লাজেৰেনো মানুহৰ আগত কম? ভালেতোহে কালি আহি পাই এই মোৰ বুকুৰ কলাশীৰ দেখি তেওঁ হুমুনিয়াহ কাঢ়ি তেনেই শুই থাকিল। জয়ন্তী সখিয়ে বা জানিছে নাই? কি কৰিম? কি নকৰিম! বিবুদ্ধি হলোঁ। সয়ন্দ্ৰীকো মাতিবলৈ পঠাইছে। যাঃ যি থাকে কপালত সেয়ে হব। ময় হতভাগিনীৰ লগত মোৰ পিতৃ মাতৃ প্ৰাণৰ সখি আৰু তেওঁৰ যে সৰ্ব্বনাশ হল ইহে শোকৰ কথা। এইটোহে নমৰো মানে মনত থাকিব। [ইতি প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

ৰাজআলী

দতো আৰু সীহ্নৰামৰ প্ৰবেশ।

সীহ্নৰাম। কাকা কিয় আহ্নলি এই ?

দতো। কি শোধাহ! বাপহে! মোৰ কাপালৰ কথা। এই মকত্তমা কৰবা আহছোঁ।

সীহ্ন। কিনো হচি ?

দতো। পুতখা চধৰী এইবাৰ গেই আৰ সৰ্ব্বনাশ কৰ্বা ধৰ্চি [৭০] আমাৰ ঠেমা মানুহ আৰ থাকাৰ যোএই গুচিল। পুতখা গুহেটীৰূপে গেই সিকী আধলী কৰি মাগান কৰ্চি। নেদিলি আৰ ৰক্ষা নাই। এই পুহ মাঘ মোহিয়া ৰাতি পানীত পেলেই কুন্দাত মাৰি থও এই তাৰ বাপাকাৰ—। পুতখা ? ঘৰৰ তিৰী চৰ্লি আদি কৰি শাস্তি কৰেই। ময় পাক ঘৰৰ পিনি আশা এৰি দি আহছোঁ। পুতখা যি কৰে কৰক। এখান দৰ্কস দিবা লাগেই। বাপা আতেইনে কোন ভাল উকীল আছেই জানাহ না।

সীহ্ন। এনাই কৰ্চনা ? মোক সি নগৰ বিত্তন্ত কৰ্চদে। তাত থাকি হে আহিছোঁ। চ দুইও একেই লগেই থাকি বুধিৰ টিপা উকীলক ধৰি কেলাপটৰীত এখান, ফোঁদাৰীত এখান, দেওনীত এখান, বৰ সাহাবৰ তত এখান দৰ্কস দেও দে। পুতখাৰ যেনি সুত্তীকে নাপে। মাল্পাক বাপা পুতখাৰ পুতাক চধৰী খালাক। আহীন যেন কৰাওতে হেঁকা ওলাল।

দতো। তেঁহতক নো কি কৰিবি। তেঁহতে আমলা আৰু উকীলহঁতক ভেঁটী দি মকত্তমাত জিকবো।

সীহ্ন। নৰেই দে আমাৰ সাহাব ভাল। নাজনাহনা এঁই পাক সাহাব মফসলক যাওঁতে কেনেই চিকানে মকত্তমা শুনিছিল। ৰায়াতক এওঁ সাহাবে বৰ মৰম কৰেই।

দতো। যাঁও চল,

(বাদ্য ভাণ্ড)

সীহ্ন। শুনচাহ না কাকা। এঁই ঠাইক গঁহে আহিছিল।

দতো। কত লো।

সীহ্ন। ন্‌শ্‌নাহনা সেই গাইন বাইন গাইছি। হেৰ, সাজ তোলা [৭১] কেনেই ভেম মাৰি আহবা লাগছি। তাৰ লগতে যাঁও দে সাজতোলা, নাৰায়ণ আৰু অইন অইন শিষ্য প্ৰশিষ্য ডোম ডাইনী আৰু দৰ্শক সকলৰ প্ৰবেশ।

(তন্মধ্যে দতো এবং সীহ্নৰাম স্থিতা)

সাজতোলা। (নামঘৰ পাই চতুৰ্দ্দিকে দৃষ্টি কৰি খোঁজৰ ওপৰত খোঁজদি) অধিকাৰী গোঁসাই আহিব লাগিছে। ডোম ডাইনী শিষ্য প্ৰশিষ্য এটাই নিজম দি খেলে খেলে বহ। আৰু কাৰ কত কি দিব থবৰ আছে যতনাই থ। অইন মানুহ বিলাক এফলিয়া হই আঠু কাঢ়ি থাক। (গোসাঁইক দৃষ্টি কৰি হেৰ! গোসাঁই আহিব লাগিছে সকলোয়ে সাবধান থাক। হেৰ আহি পালেহি সকলোৱে হৰিধনী দে।

সকলোয়ে। জয় কৃষ্ণ বুলি হৰিবোল, হৰিবোল, হৰিবোল,—আৰু বাৰে হৰিবোল, হৰিবোল, হৰিবোল।

তিৰোতা সকলোয়ে। জয় ৰাম বোলা, জয় হৰিবোলা। জয় ৰাম বোলা। (তিৰোতা বিলাকে উৰুলী আৰু খেল কৰতাল ইত্যাদি বাদ্য ভাণ্ড)

নামঘৰত গোসাঁই এবং ভকতসকলৰ প্ৰবেশ

খাটনিয়াৰ। প্ৰভু জগন্নাথ! সকলোয়ে প্ৰভুৰ দুখানি চৰণ সেবা কৰিছে।

মহাজন। খাটনিয়াৰ এটাইকে কোয়া যাৰ যত শৰণ ভজন হবৰ আছে পৰ্শুই হব। যাৰ যি দিবৰ আছে তাক বৰ বৰ আলধৰাক লব দিয়া। আৰু দায় টায় যাৰ যি আজে আনিব দিয়া। [৭২]

খাটনি। ভাল প্ৰভু ঈশ্বৰ দুখানি চৰণে যি আজ্ঞা কৰিছে। হেৰ! সকলোয়ে শুনিবি। দুখানি চৰণে আজ্ঞা শুনাব দিছে বোলে যাৰ যত শৰণ ভজন হবৰ আছে সি পৰ্শুই দিনা হব। যাৰ যত দিব থব লগিয়া আছে তাকে বৰ আলধাৰাৰ হাতত গতাই দিয়া। বৰ আলধৰা। যেয়া লোয়া গই। (বৰ আলধৰাৰ প্ৰস্থান)। আৰু যাৰ যত দায় টায় আছে তাক আজিয়ে ভাগিব লাগে।

সাজ। আতে। খাটনিয়াৰ আতে! দুখানি চৰণত জনাওক, সকলো খেলকে দুখানি চৰণে কুশলে ৰাখিছো। আজি যেয়ে পাউনি থউনি আনিছে

তাক আলধৰাই লব। আৰু কেইখন মান খেলৰ মানুহে একো দিয়াও নাই থোয়াও নাই। প্ৰভুৰ কথা কই বন্দীৰ আজ্ঞা শুনালো। তেও সিহঁতে নেমানিলে ময় কি কৰিম।

মহা। তেন্তে নিদিয়া সকলকে নীতিমতে দণ্ড কৰা।

(নানা প্ৰকাৰ দণ্ড)

সীহু। (এফলিয়া হই) কাকা। দেখছাহুনা। চধৰী হলি দৰ্কস দি সাৰবা পাৰি। আৎসোঁ পুংখা আকো দিহা নাই।

দতো। (তদ্ৰূপ) তাকেই তো।

সাজ। আতে! দুখানি চৰণত জনাওক। ৰঘু বুলিবৰ ডোমে ৰহমতী বুলিবৰ ডুমুনীত চোৰ পাৰিছে। বন্দীয়ে বিধিমতে ঘাটপানী এলাগ কৰিছোঁ এতিয়া যি আজ্ঞা হয়।

মহা। খাৰ্টানিয়াৰ! গোচৰ বিলাক তুমি শোধা।

খাৰ্টান। প্ৰভু ঈশ্বৰ—। হেৰ ৰহমতী! সাজ তোলাই যি কথা কইছে সঁচানে? [৭৩]

ৰহ। আতে! সাজতোলাই যি কইছে তাতে থাকি যদি দুখানি চৰণে বেটীকে কাটে কাটীব পাৰে। বেটী বোলোঁতেই পোঁধ নোহোয়া তিৰোতা। অপ্ৰেশা কিন্তু সাজ তোলাৰ কথা সঁচা নহয়।

খাৰ্টান। তেন্তে দুমুনী কচোন!

ৰহ। আতে। সাজতোলা আতাইয়ে এদিন সাজবেলিয়া বেটীৰ ঘৰলে গই থাকিব খুজিচিল। বেটীয়ে মান্তি নোহোয়াত এনে কৰিচে। আৰু বেটীয়ে দুখানি চৰণলৈ আঠোটা কনী, দুটকা ৰূপ, এটা পান, ৮ পোন তোমোল দিছোঁ তাকো দেখোঁ। এটাইয়েবে বস্তু দিয়াত নুশুনিলোঁ।

খাৰ্টান। তায় শপত খাব পাৰনে?

ৰহ। বেটীয়ে এতিয়াই বেটীৰ দুখানি চৰণত ধৰি শপত খাব পাৰোঁ।

খাৰ্টান। বাৰু তয় থাক। হেৰ ডোম কচোন!

ৰঘু। কি কম খাৰ্টানিয়াৰ?

খাৰ্টান। অঃ কটা এনে সাহ! হেৰ ইয়াক ধৰি একুৰী চমটা মাৰ। (প্ৰহাৰ)

ৰঘু। কিবা জনাইছে মোত আতে?

খাটনি। কটা ডোমৰ কথাই সেই। কচোন কি জান ?

ৰঘু। আতে! বন্দী বোলোঁতে ডোম! অপ্ৰেশু। সাজতোলায় মিচা কথা কইছে। বন্দীয়ে শপত খাব পাৰো।

খাটনি। সাজতোলাৰ গোচৰ পিছে হব এতিয়া নাৰায়ণৰ কথা শুনো। কোয়া চোন ?

নাৰায়ণ। কি কম ? শিবকান্তৰ বাঁৰি জীয়েক জনীয়ে আজি পাঁচ মাহ মান গা ধোয়া নাই।

খাটনি। কোনে জানে ? [৭৪]

নাৰায়ণ। সয়ন্দ্ৰীক হেঁৰি কৰিবলৈ মাতিছিল। তাই জানে আৰু আমাৰ ঘইনিয়ে জানে।

খাটনি। (মনে মনে) ময় সিবেলী কৰ সাধিবলৈ আহাত নকৰিবৰ চকৰী কৰিছিল। (প্ৰকাশ্যে) বাৰু পাঁচনি যোয়া। সয়ন্দ্ৰী আৰু এওঁৰ ঘনিয়েক দুইকো ইয়ালৈ লই আহা। নানিলে ভাল নেপাবা। [পাঁচনীৰ প্ৰস্থান।]

নাৰায়ণ। (মনে মনে) অপৰৰ অপকাৰ কৰিলে আপোনাৰ অপকাৰ হয় সঁচা।

সয়ন্দ্ৰী আৰু শিবাৰ সহিত পাঁচনীৰ পুনঃ প্ৰবেশ।

খাটনি। হেৰ মানুহ দুজনি। শিবকান্তৰ জিয়েকৰ কথা কি জান কচোন ?

সয়ন্দ্ৰী। হয় আতে! মোক হেঁৰি কৰিবলৈ শিবকান্তৰ ঘইনিয়েকে মাতিছিল। ময় চাই আহিছোঁ পাঁচ মাহমান হইছে।

শিবা। হয় আতে! ময় অইন লক্ষণ দেখিছোঁ।

খাটনি। কোন নো চোৰ কোনোবাই কব পৰা হঁকনে ? (সকলোয়ে নিস্তব্ধ)

খাটনি। কোনেও নোয়াৰিলে বাৰু।

মহা। তেনেহলে শিবকান্তৰ ঘৰত চাট মাৰা তাৰ ঘাট পানী এলাগ। পাঁচশ টকা দিলেহে দায় ভাগিব।

সীহু। (এফালিয়া হই) কাকা আৰু টকা দিলি হবো পাপ খণ্ডিব ? পুথা সকলোতেই টকাহি।

দতো। (এফালিয়া হই) এখান টকাৰ হে দিন হচি দে।

মহা। এতিয়া বাহৰলৈ যোয়া যাওক কাইলৈ আকো বঁহা যাব।

[ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ। ৭৫]

তৃতীয় দৰ্শন

নৱমীৰ শয়নাগাৰ ।

নৱমীৰ প্ৰবেশ ।

নৱমী । (একাকিনী) এই হতভাগিনীৰ আৰু কি হবৰ আছে ? গোঁসাইয়ে আহি চাট মাৰি গইছে ! যি পিতৃ মাতৃয়ে জন্ম দিলে, লালন কৰি মানুহ কৰিলে সেই পিতৃ মাতৃয়ে মোৰ পৰা সুখ পোয়া দূৰৈত থাওক কষ্টহে পাইছে । প্ৰথমে যাত বিয়া দিছিল তেওঁৰ মৃত্যু জন্য মোৰ যি ক্লেশ তাৰ কষ্ট স্বভাবৰ অতিক্ৰমণ কৰিব নোয়াৰি ময় কৰা কৰ্ম্মৰ কষ্ট, লোকত লজ্জা, ভয় আৰু অপমান । আহা ! মোৰ নিমিত্ত পিতৃ মাতৃৰ ক্লেশৰ সীমা নোহোয়া হল । আৰু যাৰ যত্ন পৰিশ্ৰম আৰু বুদ্ধি পৰামৰ্শ নহলে মোৰ ইমান দিন জীয়াই থকাই নহল হেঁতেন তেনে প্ৰাণৰ সখীৰ লজ্জা অপমান আৰু ক্লেশ । আৰু মোৰ গৰ্ভত থকা সন্তান যদি ভূমিষ্ঠ হয় তাৰ লজ্জা, অপমান আৰু ক্লেশৰ কাৰণ ময় । এনেতে মোৰ জীবন কি আবশ্যক ? মৰিলেনো এইসকল কলঙ্কৰ পৰা মুক্ত হব নে ? নহয় । চন্দ্ৰ দিবাকৰ থাকে মানে এই কথা থাকিব । আহা মোতকৈনো হতভাগিনী আৰু কোন আছে এতেকে মোৰ মৃত্যুই ভাল । ৰঃ ! ময়নো মৰোঁ কিয় ? ওপৰত যি কাৰণ কইছোঁ তাৰ জন্য । তাৰনো কাৰণ কি ? আহা ! মোঁৰ বৈধব্য দশা । ময়েই যদি বিধবা নহম এনে হব কিয় ? ময়তো এই প্ৰাণনাথে সইতে সংঘটন হবৰ পৰা বিধবা নহওঁ । কিয়নো তেওঁৰ পৰা বিবাহৰ যি [৭৬] মুখ্য অভিপ্ৰায় সেই সিদ্ধি হইছে । তেন্তে এনে হল কিয় ? আহা । দাৰুন দেশাচাৰ ! হা দেশাচাৰ ! তোৰ এনে পৰাক্ৰম ! তয় মোৰ নিচিনা কিমান হতভাগিনী আৰু তাহাঁতৰ জ্ঞাতি পৰিজন বন্ধুবৰ্গৰ লজ্জা অপমান আৰু ক্লেশৰ কাৰণ হইছে ! ময় কেতিয়াও কুকৰ্ম্ম কৰা নাই জগদীশ্বৰ সাক্ষী ! এহ জনতে ময় প্ৰথমে বিবাহ কাৰোয়া জনৰ দৰে প্ৰাণ মন সমৰ্পণ কৰি দিছোঁ । তেওঁৰ বিনে মোৰ অন্য আৰু কোনো ভাবনা নাই । তেওঁয়েই সকলো । বিবাহৰ প্ৰধান যি তাৎপৰ্য্য সেইটী ইয়াত হে ঘটিল প্ৰথমটিত নঘটীল ন ঘটীল । মোক অসতী বুলিব । ঈশ্বৰে জানে ময় যদি পতিব্ৰতা হই থকা নাই, ঈশ্বৰে ইয়াৰ যন্ত্ৰণা দিব । শাস্ত্ৰতো বিশেষ বিধি আছে, এনে অৱস্থাত আমাৰ স্বামী লব পাই ।

তথাপি যে এনে হইছে ই কোন দাৰুণ দেশাচাৰ! যি দেশত এনে দেশাচাৰ তাত যেন মানুহ জন্ম নধৰে। জন্ম হলেও যেন তিৰোতা নহয়। তিৰোতা হলেও যেন বিধবা নহয়। বিধবা হলেও যেন প্ৰথম অবস্থাত নহয়। ময় ইমান ক্লেশৰ ভাগী হলোঁ। (গৰ্ভস্থ সন্তানৰ প্ৰতি) হে জিব! তুমি মোৰ উদৰত উৎপত্তি হই সংসাৰ নেদেখিলাই? কিমান মানুহে সন্তানৰ জন্য যাগ যজ্ঞ তপ জপ কৰিছে, ময় সেই সন্তান ধৰ্ম্মতঃ আৰু ন্যায় পক্ষে পাইও নষ্ট কৰিব লাগিয়া হলোঁ। আহা! দেশাচাৰৰ কেনে দাৰুণ শাসন। হে গৰ্ভস্থ সন্তান! তুমি মোৰ ইয়ালৈ আহি কেবল জঠৰ যন্ত্ৰণা হে পালা। সেই যন্ত্ৰণা অধিক কাল ভোগ কৰিব নেলাগে। আৰু জন্ম হলে তুমি সংসাৰত এনে দেশাচাৰ ৰজাৰ দাৰুণ শাসনত [৭৭] সুখে থাকিব নোৱাৰা। এতেকে ময় তোমাৰ গৰ্ভধাৰিণী হই এই মানহে কৰিব পাৰোঁ যে ময় স্বয়ং মৃত্যু হই তোমাক যন্ত্ৰণাৰ পৰা শীঘ্ৰে মুক্ত কৰোঁ। তেহে তুমি শীঘ্ৰে আকৌ অইন এঠাইত জন্ম লই সুখ ভোগ কৰিব পাৰিবা। হে ধৰ্ম্ম! তুমি সাক্ষী ময় কেতিয়াও ব্যাভিচাৰিণী নহয়। এওঁত বাজে যদি ময় অইন কাতো মন দিছোঁ তেন্তে মোক বিহীত শাস্তি দিবা ময় যে এতিয়া মৰিবলৈ ওলাইছোঁ তাৰো তুমি সাক্ষী— মোৰ এই জীবনৰ কায নাই। কি উপায়েনো মৰোঁ। ৰ! প্ৰাণনাথে প্ৰথম সম্ভাষণৰ দিন যি কটাৰিখন দিছিল সেইখনেই মোৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হওক। হে অস্ত্ৰ! ময় যে তেওঁত বাজে অন্যক কেতিয়াও মন দিয়া নাই; ইয়াৰ তুমি সাক্ষী দিবা। হে অস্ত্ৰ! মোৰ প্ৰাণটো নিবা— (এই বুলি ডিঙ্গীত এক বেপ দিয়াত এটা টেটু কাটিল) হা! এই পৰ্য্যন্ত এই প্ৰাণ যোয়া নাই। দাৰুণ দেশাচাৰৰ শাসনত এই পুণ্য তুমি একেবাৰে মোৰ নিচিনা কিমান তিৰোতাৰ গৰ্ভস্থ আৰু মানুহৰ তেজেৰে তল যাব লাগিছে। সেই দেখিহে এই দেশত অন্য প্ৰকাৰ সকলো সুখৰ কাৰণ থকাতো যিমান দিনলৈকে মোৰ নিচিনা দ্বিতীয় পতি বৰণ ঘৃণিত বুলিব, তিমান দিনলৈকে এই দেশত সুখ নহয়। হে প্ৰাণনাথ! ময় তোমাত বাজে কাতো মন দিয়া নাই। তথাপি মোৰ এনে দুৰ্দ্দশা। এতেকে এই জীবনত সকাম নাই—সকাম নাই—সকাম নাই (এই বুলি ভালকৈ ৰেপা মৰাত আৰু অধিক তেজ যোয়াত থাকি ঢাঁসকৰে বিছনাত পৰিল)—[৭৮]

জয়ন্তীৰ প্ৰবেশ

জয়ন্তী। সখি! কি কৰিছা?

নৱমী। সখি! অপৰাধ ক্ষমা কৰা। ময় ডিঙ্গিত কটাৰী দিলোঁ! আৰু অলপতে মৰিম। মোৰ জীৱনত আৰু কাম নাই।

জয়ন্তী। ঔ সখি! ঔ আই! ঔ আমই! ঔ বাই! ঔ তাওই! ঔ সখি! মোক এৰি কলৈ যোৱা।

নৱমী। দেওৰেৰত মোৰ সেৱা জনাবা ময় তেওঁত বাজে কাতো মন দিয়া নাই। মোৰ জন্য তেওঁৰ অপমান হব। সেই দোষ যেন মাৰ্জ্জনা কৰে আৰু যেন নেপাহৰে!

শিৱকান্ত, ফুলেশ্বৰী, পেলনী এবং অন্যান্য গৃহ পৰিজনৰ প্ৰবেশ।

নৱমী। পিতাদেউ! মোক ক্ষমা কৰা! আই! মোক ক্ষমা কৰা! বাই মোক ক্ষমা কৰা! নেপাহৰিবা। ময় তোমালোকৰ সকলোৰে অসুখৰ কাৰণ! সেই দেখি ময় এই জীৱন পৰিত্যাগ কৰিলোঁ। মোৰ নিমিত্তে আৰু তোমালোকৰ ক্লেশ পাব নেলাগিব। আই! মোৰ মাতিবৰ শক্তি আৰু নাই। হে ৰাম। ৰাম! ৰা—ম—ম—(মৃত্যু) (সকলোৰে ক্ৰন্দন)

[জয়ন্তী কান্দি কান্দি প্ৰস্থান।]

শিৱ। আমাৰ কপালত যি আছিল সেই হল! কান্দিলে কি হব! তাইক বা দোষ দিলে কি হব। ই আমাৰ [৭৯] কৰ্ম্ম দোষ আৰু দেশৰ দোষ। এতিয়া এই শবটোৰ সৎকাৰৰ এটা উপায় কৰা যাওক।

ফুলে। ঔ মোৰ আইটী! হাঁ কপাল— [ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

হৰনাথৰ বাটী।

ৰামচন্দ্ৰৰ শয়নাগাৰ

ৰামচন্দ্ৰ আৰু নিগদাতিৰ প্ৰবেশ।

ৰামচন্দ্ৰ। হেৰ নিগদাতি! বৌউৰ ভালে হুৱা হুৱা শুনিছোঁ দেখোঁ। যাচোন এবাৰ বুজ লই আহাচোন। (নিগদাতিৰ প্ৰস্থান)

ৰাম। তত গৰ্ভ হোৱা গোঁসাইৰ তত ৰাণ্ডী হোৱাত চাট মাৰি গৈছে। কিবা হল কিবা নহল।

নিগদাতিৰ পুনঃ প্ৰবেশ।

ৰাম। শুনিলি?

নিগ। বৌৱাৰ সখিয়েক ডিঙ্গীত কটাৰি দি মৰিল। সেই দেখি বৌৱাও কটাৰী দি মৰিল। তাতহে ইমান হুৱা কৰা লাগিছে। আৰু ডেকাদেও আপোনাক বৰ আইয়ে মাতিছে।

ৰাম। বাৰু যাওঁ যা, তয় আগ হই যা। (নিগদাতিৰ প্ৰস্থান।]

ৰাম। হে প্ৰাণেশ্বৰি! তুমি মোক এৰি গলা! মোৰ নিমিত্তে তোমাৰ আৰু তোমাৰ সখিয়েৰৰ আৰু তোমালোকৰ (৮০) অন্যান্য সকলৰ এনে দশা হল। মোৰ এই জীৱনত কাম নাই। ময় কেতিয়াও কুকৰ্ম্ম কৰা নাই! ধৰ্ম্মে জানে। হে প্ৰাণপ্ৰিয়া ময় যদি তোমাত বাজে অইন কাতো মন দিছোঁ তেন্তে মোক ধৰ্ম্মে শাস্তি দিব। মোৰ এই জীৱনত কাম নাই।—(এই বুলি জৰি আনি চতীত জৰি লগাই ডিঙ্গীত ফাঁহি দি)—হে ধৰ্ম্ম! তুমি সাক্ষী! —এই দাৰুণ দেশাচাৰৰ শাসনত এনে হল। হে প্ৰিয়ে নৱমী! হা নৱমী! হে জগদীশ্বৰ! (মৃত্যু)— (ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ)

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

মহাজনৰ বাহৰ।

মহাজন আৰু তদসঙ্গি ভকত আৰু কুলনাথ

মহা। বাপু! তোমালোকৰ ফালে ৰাতি হুৱা কৰা শুনিছিলোঁ আৰু ৰাতিপুৱা এই পিনে হুনু দাৰোগাও গইছিল। কিনো?

ফুল। প্ৰভু! কালি ৰাতি ছয় দণ্ড মান যোৱাত শিৱকান্তৰ জীয়েক নৱমী ডিঙ্গীত কটাৰি দি মৰিল। ৰাতি পুৱা আকো হৰনাথৰ পুতেক ৰামকো গলত ফাঁহি দি মৰি থকা দেখা গল। তাতেহে দাৰোগা আহিছিল। সিহঁত আপুনি মৰা প্ৰমাণ পায় দাৰোগাই ৰিপোট লই গইছে।

মহা। কাৰোতো একো নহয়? মই কালি শিৱকান্তৰ দায় বুলিছিলোঁ, মোৰ জানো একো নহয়?

ফুল। প্ৰভু! নহব পায়। [৮১]

মহা। বাপু! কাৰনো সইতে নৱমীৰ সংঘটন হইছিল কব পাৰানে? ইয়াৰ কিবা জানানে?

ফুল। প্ৰভু! বন্দীয়ে একো নেজানে। বোধহয় ৰামচন্দ্ৰে সইতে নৱমীৰ লটঘট আছিল। আৰু বৰ বাপাৰ ঘইনিয়েকে তাক জানিছিল চাগেই। তাতেহে বৰকৈ জনা জনি হোৱাত তিনিও আত্মঘাতি হল।

মহা। বাপু! তুমি এই কথাটী কলা মোৰ মনে ধৰিছে। মই আজি ৰাতি এটা স্বপ্ন দেখিছোঁ।

ফুল। প্ৰভু কওক চোন? সংস্বপ্ন।

মহা। মই যেন আমাৰ ঘৰত বহি আছোঁ। তাতে এটী অতি বুড়াবামুন, গায়ে গতিয়ে চুটী চাপৰকৈ, আদ বয়সিয়া বঙ্গালি বামুন এটী লগত লই আহি মোক কলে বোলে "গোঁসাই মোৰ গাত এই বিলাক খোঁচ দেখা নাইনে? তেও আকৌ তুমি নকই এটা খোঁচ মাৰিলা। মই ভালক প্ৰতি এই কালৰ মানুহৰ ভালৰ নিমিত্তে সাধাৰণ বিধিৰ বাহিৰে এটা বিশেষ যুক্তি সিদ্ধ বিধি দিলোঁ। অইনৰ হলে বিশেষ বিধি মানে। মোৰ নেমানে। ময়েই সচাকৈ এই কালৰ বিধি দিয়া। চোৱা চোন এই বোৰ মোৰ গাত ঘা কৰিছে। এই মানুহটীয়েহে মোৰ ঘা বিলাক গুচাবলৈ যতন কৰিছে। নবমী তোমালোকে ভবাৰ দৰে অসতী নহয়। তাই পতিব্ৰতা নৱমীয়ে সইতে যাব হুঁহা মাতা আছে সেইজন তাইৰ ধৰ্ম্ম প্ৰমাণ স্বামী আৰু তাইৰ সখিয়েকেও সৎকৰ্ম্ম কৰিছে"। তাতে মই কলোঁ বাপু আপুনিনো কোন মই নিচিনো? তেওঁ কলে বোলে "মই কুঁৱলি কৰিছোঁ।" এনেতে ৰাতি পুৱাল সাৰ পালোঁ। [৮২]

ফুল। প্ৰভু বন্দীয়ে ইয়াৰ অৰ্থ বুজিব নোৱাৰিলোঁ। প্ৰভু শিবকান্তৰ দায় ভাঙ্গক। তাৰ সবহ হইছে।

মহা। বাৰু! কথা শুনাই দিবা। এতিয়াহে জানিলো নবমী সতী সাধবী? মই কি কুকৰ্ম্ম কৰিলোঁ। ময়েই ইহঁতৰ বধৰ ভাগি হলোঁ। প্ৰভো! মোক দোষ নধৰিবা যেনে দেশাচাৰ তেনে কৰিছোঁ। আৰু নবমীৰ দৰে পতিব্ৰতা হলে হানি নাই। অইন হলেহে বিধবা সধবা এটাইৰে দোষ। আমি আৰু এই গাঁওত নেথাকোঁ। বাপু! তিথীৰ সময় এটাইকে সত্বৰে যাবলৈ কবা। তেতিয়াই শৰণ ভজন দিম। মোৰ আজি ৰাতি সমাজিক দেখিবৰে পৰা মনত বৰ ভাবনা হইছে।

কুল। মষোঁতো তাকে বোলোঁ। প্ৰভু! অইন ৰূপে দুষ্কৰ্ম্ম কৰি অনেকক সৰ্ব্বনাশ কৰাতকৈ পৰাশৰৰ বিশেষ বিধি লোৱা ভাল।

[মহাজন আৰু সঙ্গীসকলৰ প্ৰস্থান।]

কুল। (সভাসদ সকলৰ প্ৰতি) আপোনা সকলে শুদ্ধ মনে বিচাৰ কৰি চাওক। ময় এতিয়া ঘৰলৈ যাওঁ। লৰালৰিকৈ পূজাটো কৰি কেইটামান ভাত খাওঁ গই, বৰ ভোক লাগিছে।—

পূজাৰীৰ উক্তি।

লেচাৰী

শুনিবাহা সভাসদ জন, ৰামনৱমীৰ বিৱৰণ,
ইহাঙ্ক অসত্য নমানিবা কদাচিত।
অচৰু অন্নৰ এটা চাই, সমস্তৰে যেন বাৰ্ত্তা পাই,
সেহি পটন্তৰ পাইবাহা আত নিশ্চিত ॥
এনে দুৰ্ঘটনা ঠাই ঠাই সৰ্ব্বকালে নিত্যে পোৱা যাই, [৮০]
তথাপিতো তাক দেখি নেদেখাহা কেনে?
নৰ নাৰী এই দুই প্ৰাণি, মিলিয়া মনুষ্য হয় জানি;
তথাপিতো কেনে ভিন্নভাব মনে মনে ॥
যদি তাক জনা সত্য কৰি, পুৰুষ মৰিলে কেনে নাৰী,
বিবাহৰ বিধি নেদেহা কমন কৰি?
বিধবা নাৰীৰ পতি সঙ্গ, ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা নোহে যদি,
কামভাব তাৰ নথাকিত অঙ্গ ভৰি ॥
যি কাৰণে সিটো নোহে নাশ, স্বভাবৰ গতি অপ্ৰয়াস,
সুযোগত হয় প্ৰকাশ অজস্ৰ মতে।
কলি শাস্ত্ৰ কৰ্ত্তা পৰাশৰে, কহিছে স্মৃতিত উচ্চৈঃস্বৰে ॥
বিধবা নাৰীৰ পতিৰন্যো বিধিয়তে ॥
হেনক শাস্ত্ৰক পৰিহৰি, মিছা আচাৰক সত্য কৰি।
কিনো অযুগুত আচৰিছা দৃঢ় কৰি।
দেশাচাৰ যাক ভাবি আছা, তাৰ পৰিৱৰ্ত্ত জানা সঁছা,

তথাপিতো তাক স্থিৰ বুলি আছা ধৰি ॥
ভ্ৰূণহত্যা ব্যভিচাৰ দোষ, গুপুত প্ৰেমৰ অসন্তোষ,
আৰু নানা পাপ সকলো হইব নিঃশেষ ।
প্ৰীতিত তুলনা ভয়ে যদি, ইহাত নিদিয়া দুৰ্মতি,
সিও কথা যোগ্য নহন্ত অতি বিশেষ ॥
দেশাচাৰ সঁচা থোয়া সাঁচি, পৰমাৰ্থ তত্ব লোয়া বাচি,
শাস্ত্ৰ যুক্তিমতে সদা কৰা আচৰণ ।
শাস্ত্ৰ যুক্তিতেসে দিয়া চিত্ত, গোয়া হৰিৰ গুণ, নাম গীত,
সকল শাস্ত্ৰৰ এহিসে সাৰ বচন ॥

[ইতি নিষ্ক্ৰান্তাঃ ।]

যৱনিকা পতন ।

ৰামনবমী নাটক সম্পূৰ্ণ (৮৪)